

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО

Кафедра українознавства

НАЦІОНАЛЬНА ПАМ'ЯТЬ

(до 85-их роковин Голодомору
1932 – 1933 рр. в Україні)

міжкафедральний збірник тез

ВИПУСК I

ЛЬВІВ – 2017

УДК 94(477):341.485:314-056.253«1932/1933»

Упорядник і науковий редактор збірника
к.і.н., доц.. Гірна Н.М.

**Національна пам'ять (до 85-их роковин Голодомору
1932 – 1933 рр. в Україні) : між кафедральний збірник тез –
Львів, 2017. – 104 с.**

Збірник містить тези викладачів Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, присвячені вшануванню жертв радянських Голодоморів 1921 – 1923 рр., 1932 – 1933 рр. і 1946 – 1947 рр., інших комуністичних репресій, спрямованих проти українського народу та його державності.

ЗМІСТ

ГІРНА Наталія Національна пам'ять (замість передмови)	5
БОЖКО Наталія «Биймо у великий дзвін на тривогу»	7
ГІРНА Наталія Терор голодом – складова червоного терору проти українського народу	13
ДАЦКО Андрій Аптечна справа доби Голодомору 1932 – 1933 рр.	18
Сестра ДІОГЕНА (ТЕРЕШКЕВИЧ Галина) Оцінка Голодомору з позиції біоетики	21
ДРОБОТ Олена Історія Голодоморів 1921 – 1923 і 1932 – 1933 років	26
ДРОГОМИРЕЦЬКА Марта Передумови і наслідки Голодомору 1932 – 1933 років	33
ЕЩЕНКО Тетяна Текстова категорія «Інформативність» у народних оповіданнях про Голодомор (на прикладі <i>Орхівського району Запорізької області</i>) .	36
ЖАНГАЗИНОВА Руслана Український «Голокост»	44
ІЩУК Наталія Наростання голодного мору на Поділлі (1928 – 1933 рр.)	57
КОЗЕЛКО Ірина Злочин проти людства – Голодомор 1932 – 1933 рр.	59
МЕЛЬНИК Віра, МЕЛЬНИК Роман Особливості голоду 1932 – 1933 рр. у прикордонній смузі на Поділлі .	63
МИСЛОВСЬКА Ірина Соціально-економічні передумови Голодомору 1932 – 1933 рр. в Україні . .	67
НАГОРНЯК Оксана Голодомор 1932 – 1933 рр. – найстрашніша трагедія українського народу .	72
СОДОМОРА Павло Український етнос як таргетна група геноцидів	76
СТЕЧАК Галина Діти часів скорботи	79

ХИРІВСЬКА Галина

Голод 1932 – 1933 років в Україні як спланований геноцид: огляд причин і наслідків трагедії, їхнє висвітлення у художній літературі . . . 85

ЧЕРКЕС Надія

До 85-ї річниці Голодомору в Україні 92

ЯРОВА Карина

Дисидентський рух в Україні як протистояння комуністичному режиму: передумови виникнення, опозиція в 60-70-х роках 98

НАЦІОНАЛЬНА ПАМ'ЯТЬ (замість передмови)

Задумаймося, чому кожен завойовник забороняв, перекручував, переписував, спотворював історію? Відповідь дуже проста – щоб знищити національну пам'ять. Що ж таке національна пам'ять і у чому її важливість для народу і небезпека для загарбника?

Національна пам'ять – це досвід поколінь, це спільна історія, єдина мова, досягнення духовної та матеріальної культури народу. Пам'ять про спільне життя наших предків об'єднує наші родини, а родини творять більші спільноти – нації. Тому національна пам'ять є необхідною підвалиною національної самоідентифікації.

Політика національної пам'яті має три основні складові: вивчення історії, пошановування місць пам'яті та історичний календар.

Національна історія є таким самим атрибутом держави, як прапор, герб і гімн. Знання історії формує національну свідомість, через спільне минуле народ вимальовує спільне бачення майбутнього. Знання історії перетворює населення у націю свідомих громадян. Світлої пам'яті Лариса Крушельницька вважала, що тільки правдива історія може вилікувати «зазомбованих більшовизмом мільйони «хохлів», котрі навіть голод 1933 р. виправдовують, або й заперечують».

Другою важливою складовою національної пам'яті є створення «місць пам'яті» - музеїв, меморіалів, пам'ятників, топоніміки. Адже, якщо в Україні не буде наших власних «місць пам'яті», то будуть чужі, інколи відверто ворожі. Позитивним у цьому напрямку відновлення національної пам'яті є ухвалений Верховною Радою у 2015 році закон про засудження і заборону тоталітарних режимів, що дає чітке політичне означення комуністичного режиму як злочинного.

Значення історичного календаря, найперше, полягає в тому, що він актуалізує найважливіші, найзначущі історичні події, нагадує про наші історичні перемоги і національні трагедії. Історичний календар сприяє формуванню патріотизму, почуття національної гордості та гідності, національного смутку і скорботи.

Сумною, болісною датою українського історичного календаря є четверта субота листопада – День пам'яті жертв Голодоморів. Ця трагічна сторінка вітчизняної історії, коли голодною смертю помирали мільйони наших предків, є також проявом системного знищення комуністами української національної пам'яті. Адже тема Голодомору була цілком закрита для будь-яких досліджень, інформація про голод і його жертв проходила так званими «особливими папками» компартійної влади. Україна кишіла «місцями пам'яті» вбивць-організаторів Голодомору – від назви колгоспу до центральних вулиць і площ столиці. І жоден календар не нагадував про ці трагічні роковини.

Сподіваємося, що наш збірник стане невеличкою лептою у стратегічно важливій і тривалій справі відновлення української національної пам'яті.

Наталія Гірна

«БИЙМО У ВЕЛИКИЙ ДЗВІН НА ТРИВОГУ» (до трагічних подій Голодомору 1932-1933 рр.)

Провальна політика радянської влади з будівництва фундаменту соціалістичного суспільства у 20-30-х роках ХХ ст. змусила більшовиків перейти до терору. Ця нелюдська практика щодо власного народу, на переконання тоталітарної влади, мала б допомогти завершенню індустріалізації та ліквідувати опозицію з боку українського народу, фізично знищивши його найстрашнішою смертю – голодом.

Метою запропонованого повідомлення є спроба висвітлення певних дій західноукраїнського суспільства з організації допомоги населенню УСРР в 1932—1933 рр. Для цього автор використовує матеріали електронного архіву Українського Визвольного Руху (УВР), опубліковані збірники документів, пресу, спогади та наукові статті.

Навесні 1933 року інформаційна блокада, організована радянською владою щодо подій на українських землях, була дещо зірвана. Світ поволі довідувався правду про страшні факти голоду в УСРР. Саме тоді представники громадських та політичних об'єднань Західної України розпочали роботу зі збору коштів для голодуючих та організацію заходів щодо інформування світової спільноти про реальну ситуацію як в УСРР, так і в ряді регіонів Російської Федерації.

З початком 1933 р. в західноукраїнській пресі з'являлося все більше повідомлень про страждання людей в підрадянській Україні, викликаних не тільки несприятливими кліматичними умовами, але й завищеними державними планами хлібозаготівлі. У тогочасній галицькій періодиці друкували листи з Великої України до родичів зі страшними фактами нелюдського ставлення радянської держави до українського селянства. Так галичани дізнавалися про

голод зі свідчень безпосередніх очевидців подій, яким вдалося перейти кордон, а також від іноземних журналістів, що побували в СРСР. Інформація, що приходила із закордону поступово змінювала у більшості випадків позитивне ставлення галичан до СРСР. Перед західноукраїнською громадськістю поставали незаперечні докази спланованої політики більшовицького режиму щодо фізичного нищення українського народу.

Так, 25 липня 1933 р. у Львові було утворено Український громадський комітет рятунку України (УКГРУ), який очолив Дмитро Левицький, а практичну роботу здійснював Діловий комітет на чолі з Василем Мудрим і Міленою Рудницькою. До складу цієї організації увійшло 36 українських культурно-освітніх та політичних організацій. Серед них: Крайове господарське товариство «Сільський господар»; Центральний Кооперативний банк; Українське товариство допомоги емігрантам з України; Український Католицький Союз; Учительська громада у Львові; «Рідна школа» та ін. [2]. З того моменту розпочалося більш організоване надання допомоги голодуючим Наддніпрянщини.

Діловий комітет у Львові розробив інструкції про те, як утворювати повітові Громадські комітети, як організовувати акції протесту, як вести роботу із втікачами з УСРР, як збирати грошові пожертви, збіжжя тощо. Для інформування населення Галичини про страшні події, що відбувалися на сході українських земель комітет видав дві брошури: «Лихоліття України» В. Мудрого, в якій аналізувалася економічна й національна політика Москви, а також «Рятунок акція для Великої України» А. Жука, де обговорювалися можливі шляхи допомоги українцям.

Населення Галичини і Волині щиро відгукнулося на заклик про допомогу. До Комітету у Львові надходили кошти, збіжжя для голодуючих братів над Дніпром. Західноукраїнське населення, яке саме жило небагато, ділилося останнім. Однак у міру розгортання акції порятунку України ставало очевидним, що радянський уряд, який заперечував сам факт голодомору, не допустить міжнародної допомоги потребуючим. Представники радянського консульства у

Львові чітко наголошували, що жодного голоду в СРСР немає, повертаючи зібрані пожертви.

Більш результативною була допомога Комітету окремим людям, що проживали на радянській території і мали родини в Галичині. Так, відправлені на конкретну адресу польські злоті, дещо з продуктів могли частково потрапити в руки нужденних. На території УСРР функціонували контори, де держава спочатку за заниженим курсом скуповувала валюту, а згодом давала змогу за завищеними цінами дещо придбати з найнеобхіднішого.

У тому ж часі Комітет порятунку у Львові ухвалює відозву до усіх міжнародних організацій та української діаспори з закликом: «Український народ! Урвалася міра Твого терпіння. Мовчати далі не можна! Скрізь, де б'ється українське серце, треба не тільки протестувати проти комуністичних насильств, але й заворушити сумлінням ціле людство, поставити на ноги весь світ, щоби він звернув увагу на Твоє положення й прийшов тобі з допомогою» [2].

Вже наприкінці липня 1933 р. з ініціативи Українського жіночого союзу, який діяв у Чехословаччині, було утворено Тимчасовий комітет допомоги голодуючим в Україні. Ініціативу українських жінок підтримали 32 українські громадські організації, які прийняли звернення до українців поза межами СРСР, де наголошувалось: «...з огляду на пильність справи подати вже тепер ініціативу про утворення подібних Комітетів на 1. Українських Землях на Захід від Збруча; 2. в обидвох Америках і Канаді; 3. На еміграції й узагалі Європі, де є для цього відповідні умови» [6. с.72].

Міжнародний координаційний комітет допомоги голодуючим було створено й у Відні. Комітет зібрав істотні пожертви, але при спробі передати їх офіційним представникам Москви отримав відмову. Представники радянських посольств і консульств на офіційні звернення європейських міжнародних організацій з проханнями передати допомогу голодуючим відповідали негативно. Основним аргументом радянських дипломатів з цього приводу було те, що ні-

якого голоду в УСРР немає й відповідно ніхто не потребує ніякої допомоги. Тому основною формою діяльності комітетів залишалось проведення акцій протесту.

Уряд Другої Речі Посполитої не перешкоджав роботі Комітету у зборі коштів для голодуючих і посідав нейтральну позицію щодо біди українців. Однак резонансне вбивство працівника радянського консульства Олексія Майлова студентом Львівського університету, членом ОУН Миколою Лемиком змусило польську владу заборонити протестні акції щодо політики СРСР. Особливо негативно такі дії Польської держави вплинули на проведення 29 жовтня 1933 р. «Дня жалоби і протесту». У цей день, всупереч забороні влади, практично в усіх місцевостях Західної України були проведені панахиди, віча, збори членів українських організацій, де активісти збирали грошові пожертви для голодуючих і обговорювали шляхи передачі цих коштів. Сукупно протягом осені 1933 р. на території західноукраїнських воєводств Польщі було проведено 68 протестних заходів [4].

Одним із заходів боротьби проти політики більшовицької держави було сповіщення світової громадськості про ситуацію в УСРР та організація масштабної допомоги голодуючим. З цією метою до штаб-квартири Ліги Націй виїхали відомі українські громадські діячі, члени польського парламенту М. Рудницька, З. Пеленський та ін. За сприяння міжнародних жіночих організацій Мілені Рудницькій вдалося переконати тогочасного президента Ліги Націй - прем'єр-міністра та міністра закордонних справ Норвегії доктора Югана-Людвіга Мовінкеля винести українське питання на обговорення Ліги Націй. 29 вересня 1933 р. в Женеві відбулося засідання Ліги Націй з участю 14 держав. Але через позицію ряду держав, що вирішили не загострювати стосунків з Москвою, яку розглядали як майбутнього союзника у боротьбі з нацизмом, так і не було прийнято жодного рішення, а справу передали на розгляд Міжнародній Комісії Червоного Хреста (МКЧХ) [3.с. 130]

Президія МКЧХ звернулася до радянського уряду з пропозицією дати згоду на організацію міжнародної допомоги для голо-

дуючих УСРР. У грудні 1933 р. з Москви надійшла відповідь від президента Комітету об'єднаних організацій Червоного хреста і Червоного півмісяця СРСР Авеля Енукідзе, де було вказано, що жодного голоду в УСРР і на Північному Кавказі немає [5].

Таким чином, позиція офіційних представників країн Заходу щодо української трагедії визначалася на той час політичною доцільністю. Більшість європейських держав і США у 1933 р. мали достатньо інформації про Голодомор, однак не вважали за доцільне через українське питання погіршувати відносини з Кремлем[4].

Не залишилась осторонь до біди українського народу Українська Греко-Католицька церква (УГКЦ). Про голод на Наддніпрянщині митрополита Андрея Шептицького повідомив ще в 1932 р. голова Закордонного бюро у Празі Української радикально-демократичної партії професор Кость Мацієвич. З 1932 року греко-католицька церква видає пастерські послання до вірних, організовує збір пожертв для голодуючих, веде активну міжконфесійну діяльність із залучення європейських церков до розголосу про страшні події, що коїлися в УСРР. УГКЦ також безпосередньо зверталася до Папи Римського Пія XI, просячи допомоги і міжнародної підтримки для голодуючих. А у прийнятому УГКЦ комюніке було сказано до «...усіх християн цілого світу, усіх віруючих в Бога, а особливо робітників і селян просимо прилучатися до цього голосу протесту та болю й розповсюдити його у якнайдальші країни світу». Не маючи змоги надати фактичну допомогу братам-українцям церква зверталася з закликом щоби вірні «молитвами, постами, всенародною жалобою, жертвами і всіма можливими добрими ділами випрошували з неба помочі, коли на землі нема ніякої надії на людську поміч»[6. с.72]

Українці Другої Речі Посполитої, які самі опинились у складних умовах життя в чужій державі, не залишилися байдужими до біди своїх братів по інший бік р. Збруча. Жорстокість радянського тоталітаризму виявилася не тільки у спланованому голодоморі, а й у нелюдському цинізмі заборони приймати допомогу голодуючим від інших. Біль і розпач українців від неможливості врятувати своїх бра-

тів і сестер був нестерпний. У той же час слід пам'ятати, що український народ у драматичний момент власної історії довів: він є єдиний. Про це свідчить рух солідарності західноукраїнського населення із голодуючим населенням Української СРР в 1932-1933 рр.

Література

1. Гетьманчук М. Ставлення громадськості Західної України до Голодомору 1932-1933 в контексті радянсько-польських відносин. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb>
2. Відозва УГКП України від 25.07.1933. Електронний архів УВР. – Режим доступу: <http://avr.org.ua/getPDFasFile.php/arhupa/uri 1-0-0-0-002 p>.
3. Папуга Я. Допомога українців Польщі потерпілим від Голодомору 1932-1933 рр. // Пам'ять століть. – 2003. – №3. – С. 130
4. Ярослав Папуга. Ставлення Заходу до Голодомору 1932–1933 років (за матеріалами львівської преси) //– Режим доступу: <http://www.inst-ukr.lviv.ua/files/ukr-pol>
5. Чайківська Марія. Мілена Рудницька, та, що відкривала очі Європи на геноцид українців// – Режим доступу: lviv.in.ua/milena.
6. Цецик Я.П. Участь західноукраїнських політичних партій та громадських організацій в акціях протесту проти Голодомору в УСРР у 1932-1933 рр. // Я.П. Цецик// Історичний архів. – 2010. – Вип. 5. – С.71-74.

*Наталія Гірна,
кандидат історичних наук, доцент кафедри
українознавства ЛНМУ імені Д.Галицького*

ТЕРОР ГОЛОДОМ – СКЛАДОВА ЧЕРВОНОГО ТЕРОРУ ПРОТИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Радянська влада в Україні встановлювалася насильно, шляхом червоного терору. Ватажок російських більшовиків В.Ленін виступав за узаконення терору, він закликав чинити самосуд над противниками («ворогами») радянської влади і до масових вбивств заможних селян. На його думку, диктатура пролетаріату – це необмежена ніякими законами і правилами влада, яка спирається безпосередньо на насилля. В. Ленін і його соратник по РКП(б), теоретик перманентної революції Л. Троцький є «винахідниками» найжахливішої за своєю анти людською сутністю форми терору – терору голодом. Саме вони першими вирішили організувати голод, щоб навчити «уму-розуму неблагодарні райони», а їх наступник Сталін дійшов апогею, замордувавши у 1932 – 1933 рр. голодною смертю мільйони українських селян. Саме тому здійснення більшовицької колективізації сільського господарства нерозривно пов'язане з голодом – складовою червоного терору, що охоплював українські села і призводив до мільйонів смертей. Так буквально реалізовувалося ленінське гасло ліквідації заможних селян і відбувалося придушення антирадянських повстань.

Політика «воєнного комунізму» і запровадження продрозкладки зумовила голод 1921 – 1923 рр. на півдні України. У час коли щоденно помирали від голоду діти, комуністичний уряд продовжував постачання українського хліба до Великобританії, а його керівники організовували для себе санаторії в Німеччині та відкривали рахунки в швейцарських банках. Точну цифру померлих від голоду в Україні у 1921 – 1923 рр. не встановлено, історики доводять, що жертвами цього першого радянського голодомору стало майже 500 тис. осіб [4, С. 382]. Голод, як каральна експедиція на селі, дещо втихомирив повстанців, призвів до зменшення антирадянських виступів.

Голодомор 1932 – 1933 рр. варто розглядати у загальному контексті комуністичних репресій 20 - 40-их років ХХ ст. проти українського народу. Випускник юридичного факультету Львівського університету, фахівець з міжнародного права Рафал Лемкін у 1953 році виокремив складові більшовицького геноциду проти нашого народу. Це знищення УАПЦ, знищення наукової та творчої інтелігенції – «Розстріляне Відродження», Голодомор і масована русифікація. Вони призвели до мільйонів смертей і цілком змінили традиційний економічний і соціальний уклад українського суспільства, спотворили відносини між різними соціальними групами. Як би цинічно це не звучало, але Голодомор був організований і здійснений за чітким планом. Політика радянського уряду щодо контролю над виробництвом сільськогосподарської продукції через колгоспи для забезпечення міського населення продовольством викликала гострий спротив селян. Тому у 1931 р. ВКП(б) ухвалює постанову «Про запровадження єдиної системи постачання працюючих за заборними книжками» (тобто за картковою системою). Тільки ті, хто працював у державному секторі економіки (промислові підприємства, державні, військові організації та установи, радгоспи) отримали продовольчі пайки. Щоправда, їх розмір залежав від того, наскільки людина була важливою для процесу індустріалізації.... Існували 4 списки постачання – особливий, перший, другий, третій. Споживачі особливого і першого списків становили лише 40% від загальної кількості тих, хто отримував пайки, але на них припадало майже 80% усього продовольчого постачання. Селяни і позбавлені політичних прав, що становили понад 80% населення УСРР, опинилися поза державною системою постачання, а у 1932 р. централізованого постачання продуктами були позбавлені усі інтернати та дитячі притулки республіки! Закономірно, що це активізувало трудову міграцію селян у міста. Аби її зупинити уряд запроваджує внутрішні паспорти для селян і прописку у містах, майже припиняє залізничне сполучення між містом і селом і оточує села армійськими загороджувальними загонами. Цілком ізолювавши село, комуністична влада намагається якнайшвидше його

колективізувати. Тому «ще напередодні голоду на селі стало, як у пустелі: стодоли, хліви, стайні, комори сільрада вивозила до міста і продавала на паливо. Коней люди половили, порізали і поїли. Частину коней половила влада, зіграла до колгоспу і поставила варту. Це вже була «соціалістична власність». Кури, вівці порізали і поїли люди або позабирала влада. Псів та котів постріляли на хлібозаготівлю або поїли люди. Тим, що нарешті «добровільно» вступили до колгоспу, на роботі давали їсти «бурду» - варену воду, забовтану мукою. Нового кожуха продавали за 5 склянок гороху, а килим – за буханець хліба. Хліб у той час коштував по 150 крб. за кіло...» [1, С. 429]. Паралельно з вилученням сільськогосподарської продукції держава організувала тотальне пограбування селян. Через мережу крамниць «ТОРГСИНу» (торгівля з іноземцями) упродовж 1931 – 1933 рр. в обмін на хлібину чи торбинку зерна доведені до відчаю люди віддали 71 тону золотих ювелірних виробів! [4]. Злочинці від влади перетворили вчорашнього волелюбного українського селянина-власника на голодного жебрака.

У 1932 – 1933 рр. голод досягнув свого апогею, охопивши всі області УСРР. Знаючи про цю катастрофу, комуністичний режим видає у серпні 1932 р. сумно відомий «закон про 5 колосків» і формує так звані «чорні дошки» - списки сіл, що не виконали плану хлібозаготівлі. «Чорна дошка» була вироком для мешканців села, адже воно позбавлялося будь-якого постачання – з крамниць вивозили усі продовольчі товари, а село оточували загони червоноармійців і комсомольців. Було заборонено продавати навіть сірники, бо у розпачі матері варили маковиння, яким поїли дітей і тоді дитина помирала уві сні. Чи можна осягнути трагедію цих матерів?..

Сформовані за наказом керівництва «бригади активістів» нишпорили селянськими подвір'ями і хатами, забираючи все, що було їстівне. «Пізньої осені 1932 р. прибуло кілька десятків людей, озброєних штрикачами та щупачами. Ця голода розбилася на групи, йшла з двору до двору, штрикали подвір'я й город, обстукували підлогу й піч і, якщо виявили щось підозріле, - пробивали піч, довбали стіни, рили підлогу... На підводах нагромаджувалися горшки,

гличики, торбинки, скриньки – з зерном, пшоном, квасолею, горохом, кукурудзою, борошном. Обшуки ці давали лише мізерні кілограми, але влада досягала цим своєї підлої мети: тримати людей у постійному страху, що той харч, який вони зуміли приховати чи дістати, може бути кожного дня забраний. Цей підступний розрахунок влади штовхав людей до швидкого споживання продуктів і певніше вів до голодної смерті. Люди мусили варити і їсти вночі, а вдень тримати печі холодними і порожніми» [1, С. 427]. Такі «бригади» обходили села що два тижні. Треба зазначити, що «сільських активістів» збирали і посилали до чужих районів, де не було їхніх рідних, ні знайомих, і де вони могли жорстокіше проводити цю «державну роботу». Для посилення деградації «активістів» влада оплачувала їхню роботу хлібом і пляшкою горілки на день.

Водночас у кожному районі була розкішна їдальня для партійно-радянського активу, так звана «двадцятка». Вдень і вночі її охороняли міліціонери, щоб до приміщення не підходили голодні селяни і їх діти своїм страшним виглядом не псували апетит «ідейним будівникам комунізму». Тут за сміховинну ціну подавали білий хліб, м'ясо, курей, делікатеси, вино, шоколад... Крім того, кожний, хто був прикріплений до їдальні, одержував додому ще окремих «мікоянівський» (А.Мікоян – тодішній нарком харчової промисловості СРСР) пайок, до якого входило понад 20 найменувань [2, С.509]. У той час щохвилини від голоду помирало 17 людей, половина жертв Голодомору – діти.

Навесні 1933 р., тільки для того, щоб не зірвати посівну кампанію, влада надала певну продовольчу і медичну допомогу українським селам. Ті селяни, що вижили після Голодомору, покійно працювали на колгоспних полях, страх голодної смерті перетворив їх на новітніх німих кріпаків. У листі до Сталіна у березні 1933 року, звітуючи про підготовку до сівби, С.Косіор писав, що «голодування дуже багатьох колгоспників навчило уму-розуму» [6, Р.381]. Серед комуністичних репресій, вчинених проти нашого народу, Голодомор 1932 – 1933 рр. посідає сумне перше місце. Як слушно відзначив український психолог Г.Костюк, Голодомор, як винятковий

приклад рукотворного голоду «своїми методами і розмірами навряд чи має в історії щось рівне чи подібне собі, його наслідки для українського народу досягнути навіть на тисячі сторінок неможливо» [5].

Література

1. Голод 1933 року в Україні. Свідчення про винищення Москвою українського селянства. – Воропаєва В., Скирда І. – Харків, 2014. – 704 с.
2. Кульчицький С. Географія голоду // Голод 1932 -1933 років в Україні: причини та наслідки / Ред. В.А.Смолій, В.М.Литвин та ін.. – К, 2003. – С.509 – 513.
3. Крушельницька Л.І. Рубали ліс (Спогади галичанки). Третє, доповнене видання. – Львів, 2008. – 352 с., 32 с. іл..
4. Мицик Ю., Бажан О., Власов В. Історія України. – К,2010. – 595 с.
5. Розстріляне Відродження. Шедеври української репресованої прози. – Донецьк, 2008. – 416 с.: іл.
6. Ploky S. Mapping the Great Famine // The Future of the Past: New Perspectives on Ukrainian History / Ed. By S.Ploky. - Cambridge, MA, 2016. – P. 375 – 405.

*Андрій Дацко,
кандидат фармацевтичних наук,
доцент кафедри організації і економіки фармації
ЛНМУ імені Данила Галицького*

АПТЕЧНА СПРАВА ЗА ДОБИ ГОЛОДОМОРУ 1932 – 1933 РР.

Україна була переважно аграрно-селянською республікою, в якій сільське населення утричі перевищувало кількість городян. Проте при цьому аптек на селі працювало натомість також втричі менше, ніж по містах. Дивовижна обернена пропорційність цих статистичних даних свідчить, що 24 млн.740 тис. сільських мешканців України у 1933 р. обслуговували всього 324 аптеки, тобто на кожну з них припадало понад 76 300 селян.

Становище ускладнювалося ще й тим, що після запровадження у 1932 р. у Радянському Союзі паспортної системи був обмежений доступ селян у міську смугу, де можна було б в разі потреби придбати необхідні лікарські засоби. Адже для поїздки до міста щоразу необхідно було одержати спеціальний дозвіл властей, в іншому ж випадку порушників чекали суворі покарання — репресії й депортація.

Отже, інспірована урядово, цілеспрямована ізоляція сіл від міст ще більше погіршувала медикаментозне забезпечення селян. А втім, повний занепад і майже цілковита руйнація аптекарської справи у сільській місцевості на початку 1930-х років були не найбільшим лихом, котре спіткало Україну. Адже в цей час внаслідок штучно організованого правлячим режимом голодомору населення хліборобської республіки потерпало, насамперед, від нестачі продовольства.

Голод 1932-1933 рр., другий за чергою голодомор в УСРР, став велетенською катастрофою, що спричинилася до нечуваних людських жертв. Хоча не існує точного обліку тих, хто загинули в Україні у ці роки, проте нині в історіографії утвердилася думка, що повні демографічні втрати в УСРР, включаючи зниження народжуваності, сягали упродовж 1932-1934 рр. загалом 5 млн. осіб.

Голод призвів до вживання в їжу різних харчових сурогатів (наприклад, “борошна” із стебел та качанів кукурудзи, картопляних лушпайок, зерен вишень та абрикосів тощо), бур’янів, м’яса котів, собак, мишей і навіть до труподства та канібалізму, внаслідок чого масового поширення набули шлункові захворювання та харчові отруєння, особливо людей похилого віку та дітей. Тисячі жертв забрали епідемії тифу й дизентерії, що були спричинені голодом та антисанітарними умовами життя (так наприклад, господарче мило на той час офіційно було віднесене до категорії гостродефіцитних товарів). Показник смертності від туберкульозу у 1933 р. піднявся у порівнянні із 1928 р. майже удвічі й становив 36,8 на 10 тисяч населення. На тропічну малярію протягом 1932-1934 рр. в Україні хворіло близько 2 млн. осіб із великою кількістю фатальних результатів внаслідок крайньої виснаженості сільського населення від голодування та примусової безплатної праці у колгоспах.

Селянство не могло придбати ліків не тільки тому, що в колгоспах його праця не оплачувалася і воно практично не мало грошей, але й через те, що згідно рішення ЦК ВКП(б) та РНК СРСР, було заборонено провадити будь-які торговельні операції в українських селах. Водночас було припинено й завезення будь-якого краму.

Місцеві органи влади, перелякавшись масштабів шаленіючого голодомору та розуміючи нетривкість власного становища неодноразово зверталися до ЦК КП(б)У з проханням про надання термінової не лише продовольчої, але й медичної допомоги “в виду більшого распространения всякого рода заболеваний и массовой смертности на почве обострившихся всяких эпидемических заболеваний”. Водночас місцева адміністрація просила у харківського керівництва “экстренную помощь по линии медицинско-здравоохранительной: отпустить из резервного фонда СНКУ УССР средства, расширить больничную и медицинскую сеть, дать медикаменты, кое-какие продукты и оборудование для этого, подбросить медперсонал и т.д.”.

Допомогу врешті-решт було надано, проте запізнілу й недостатню. Як і на початку 1920-х років, Наркомат охорони здоров’я УСРС у квітні 1933 р. мобілізував на боротьбу з голодом сотні ліка-

рів, в тому числі й студентів — майбутніх медиків, відкрив харчові та оздоровчі заклади для голодуючих, насамперед дітей, додаткові ліжка по лікарнях, розгорнув мережу спеціальних госпіталів тощо.

Після обстеження місцевостей, найбільше вражених голодом (а це були, по суті, усі області України), володіючи достовірною інформацією про масову смертність та пересвідчившись, що заклади системи охорони здоров'я самотужки не в змозі зупинити катастрофічний процес, НКОЗ УСРР з власної ініціативи порушив питання про постачання продовольства не лише містам, але й для сільських районів республіки. Так, зокрема, нарком охорони здоров'я С.І.Канторович з таким клопотанням особисто звернувся до наркома постачання СРСР А.І.Мікояна. Тоді ж секретар ЦКВКП(б) Л.М.Каганович — один з головних організаторів голоду, який контролював хлібозаготовлі в Україні, що довели селянство до вимирання — фарисейськи повчав керівників Наркомздоров'я УСРР : “Дільниця на якій Ви працюєте, надзвичайно гостра. Партія довірила Вам виключно відповідальну справу — справу практичного забезпечення здоров'я мільйонів трудящих”.

Виконуючи подібні вказівки партійних вождів більшого або меншого калібру Всеукраїнському аптекууправлінню було просто, зважаючи на занепад аптечної мережі у сільських місцевостях. Частковий вихід було знайдено в тому, що, починаючи з 1935 р., в Україні аптечні пункти починають відкривати при фельдшерських, фельдшерсько-акушерських пунктах та інших сільських лікувальних закладах.

Хоча аптечним пунктом нерідко йменувалася звичайнісінька полиця у шафі сільського фельдшера з кількома пляшечками чи коробочками найпростіших ліків, все ж це було ліпше, аніж нічого, і почин українських фармацевтів невдовзі поширився в інших республіках Радянського Союзу. Наприкінці 1935 р. В УСРР вже діяло 2 670 аптечних пунктів.

*Галина Терешкевич- с. Діогена,
к.н. з держ. упр., доцент кафедри
філософії та економіки
ЛНМУ імені Данила Галицького*

*Богдан Попович,
аспірант НУ « Львівська політехніка»,
асистент кафедри медичної інформатики
ЛНМУ імені Данила Галицького*

*Марта Волицька,
старший лаборант кафедри
філософії та економіки
ЛНМУ імені Данила Галицького*

ОЦІНКА ГОЛОДОМОРУ З ПОЗИЦІЇ БІОЕТИКИ

Біоетика є новим науковим напрямом, який в Україні перебуває на початковій стадії застосування у складних соціальних, політичних, економічних умовах (наслідки багатовікової колонізації України та довготривалих дій політичних репресій, штучного голодомору — десять мільйонів невинно вбитих життів, опустілі хати, де затихло життя сімей, яким замилуваний Тарас Шевченко присвятив свій “Садок вишневий”, ідеології тоталітарного комуністичного режиму). Минуло стільки років і ця агресія проти народу модифікувалася, зло набрало вишуканіших форм.

Сьогодні в Україні ми спостерігаємо складну демографічну ситуацію, коли смертність значно перевищує народжуваність, внаслідок чого маємо неухильне зменшення населення України (в середньому на 218 тисяч осіб щороку). Якщо така тенденція продовжуватиметься, то у 2050 році в Україні проживатиме 35 млн осіб. Величезну роль у цьому відіграють аборти. Це загрожує національній безпеці, рівно як і необрана нами війна “любові проти ненависті” на Сході України.

Мати Тереза з Калькути зазначила: “Сьогодні найбільший руйнівник світу — це аборт. Якщо мати може вбити свою невинну дитину, що ж може тоді утримати людей від вбивства один одного? Тільки Той, Хто створив життя, має право забрати його”.

В Україні щорічно здійснюється 200-250 тис. абортів, що перевищує європейські показники на 17%. Чисельність населення України на сьогодні 42 433 663, а ріст чисельності -28 555, що свідчить про демографічну проблему нашої держави, яка безпосередньо пов'язана з проблемою абортів. Величезна кількість абортів, яка здійснюється щороку в Україні, свідчить про моральний занепад країни. Аборт підриває основи не лише держави і суспільства, а й, передусім, основи сім'ї і моральний стан людини.

Персоналістичній біоетиці доводиться прокладати собі дорогу всупереч намаганням спадкоємців тоталітарної ідеології підмінити найбільш гуманістичний напрям науки всілякими лжетечіями, які цілковито перекреслюють роль людини в задумі Творця.

Нині біоетичне мислення ще не тільки не стало надбанням широких верств народу, а й не одухотворило працю і творчу думку багатьох представників науки та освіти. Для утвердження засад персоналістичної біоетики найважливішими є високий рівень духовності і моральності, безкорисливість і фаховість, подолання корупції. Молодь усвідомлює відмінність і дає належну оцінку як прогресивному, так і всьому негативному у становленні однієї з найсучасніших галузей науки.

Україна в 1932-1933 роках пережила страшну трагедію – штучний голодний мор, як результат зумисної політики більшовицького режиму, який мав на меті упокорення України і забрав життя мільйонів невинних людей.

Механізм штучного голоду був добре продуманим і здійснювався з особливою наполегливістю. Спочатку були встановлені завищені, нереальні плани хлібозаготівлі, які підвищувалися в разі їхнього виконання. Потім, коли село залишилося повністю без продовольчого, фуражного і насінневого хліба, була запроваджена система натуральних штрафів, яка передбачала вилучення у селян всіх продовольчих припасів. Села, які не виконували плану хлібоздачі, потрапляли в штрафні списки, так звані «чорні дошки». Ці села підлягали економічній та фізичній блокаді. Вони фактично перетворювалися в голодні гетто, в яких не було шансів на порятунок. Для придушення

будь-якого опору використовувались органи державного політичного управління (ДПУ). Від початку серпня до 15 грудня 1932 по хлібозаготівельних справах було заарештовано 27 тис. осіб. З листопада 1932 року по січень 1933 року з метою попередження і припинення активності контрреволюційних елементів в колгоспах були викриті і ліквідовані понад 1200 груп, до складу яких входили 6682 особи. Про системний характер заходів, які привели до Голодомору і були наперед спрямованими, свідчить запровадження 15 листопада 1932 року паспортної системи, при якій селянам паспорти не видавали. У січні 1933 року українським селянам було заборонено виїзд з території УРСР в інші республіки, насамперед Росію і Білорусію, де можна було дістати харчі. ДПУ категорично заборонило сільрадам видавати будь-які довідки на виїзд. До початку весни 1933 року органами ДПУ було арештовано 220 тис. втікачів, майже 190 тис. з них було повернуто у вимираючі села. В результаті більшість мешканців України виявилися приреченою на голодну смерть. Смертність з голоду, що забирала щодня десятки тисяч невинних життів, тривала фактично до нового врожаю. З осені 1932 року дії сталінського режиму набули чітких ознак геноциду. Тоталітарна система створила для українців життєві умови, які були розраховані на їхнє фізичне знищення. Така політика більшовицького режиму – злочин проти людяності, який відповідає Конвенції ООН про запобігання злочину геноциду і покарання за нього від 9 грудня 1948 року.

Голодомор спричинив демографічну катастрофу, наслідки якої в Україні даються взнаки й сьогодні. За підрахунками Інституту демографії та соціальних досліджень НАНУ прямі жертви Голодомору склали 3,4 млн. осіб, дефіцит народжуваності сягнув 1,1 млн. Тобто прямі втрати становили 4,5 млн. осіб. Окрім цього, кумулятивні демографічні втрати складають близько 6 млн. осіб. В сумі це перевищує 10 млн. людських жертв. На Україні панував справжній голод, вимерли цілі села й повіти, особливо була жахлива смертність серед дітей. Ця політика була спрямована на те, щоб остаточно зламати українську націю як єдину національну силу, здатну на серйозний опір.

Коли йде війна, тоді є очевидний ворог. В той час, коли офіційно пропагувалася ідеологія інтернаціоналізму і братерства, проголошувалися «найсвітліші ідеали, мета – комунізм», і водночас внаслідок цілеспрямованих дій цивільної влади, за підтримки комсомолу, профспілок, комнезамів і т. п. – народ був доведений до масової голодної смерті. Тоді на довгі десятиліття було підірвано матеріальну базу українського села, зруйновано його виробничу та товарну інфраструктуру, фізично знищено підприємницькі та ініціативні елементи, залякано цілі покоління українців, зламано волю багатьох українців до опору тоталітарній системі, до національного відродження.

В світлі Міжнародної Конвенції ООН «Про запобігання злочину геноциду і покарання за нього» від 09.12.1948 р., можна із впевненістю стверджувати, що явище Голодомору в Україні 1932-1933 рр. відноситься до геноциду, особливо у пункті Конвенції про умисне створення для якої-небудь групи людей таких життєвих умов, які розраховані на повне або часткове фізичне знищення.

Трагічні події геноциду українського селянства як національно свідомого елементу суперечать всім засадам біоетики.

Засада захисту фізичного життя людини як фундаментальної цінності не дотримувалась. Бо життя мільйонів невинних людей в мирний час було свідомо піддано голодній смерті, спостерігались масові явища канібалізму.

Була також порушена засада цілісності (духовної, душевної і тілесної інтегральності) конкретної людської особи.

Щодо засади свободи і відповідальності, то і тут спостерігаємо повну невідповідність. Голодуючі були свідомо обмежені в своїх правах і свободі. Вони не мали жодного права вибору та дозволу виїхати за межі голодуючих районів країни з метою власного порятунку. І провина за це повністю лежить на злочинній сталінській владі, яка не хотіла нести відповідальність за життя громадян.

Зрештою, була порушена засада соціальності – субсидіарності, згідно з якою заохочується кожна людина приймати участь у будівництві спільного добра для всіх людей. При цьому життя і гідність кожного стає не тільки приватним, але й суспільним благом. Добро

поодиноких громадян в сумі становить благо цілого суспільства. Тому держава і суспільство має моральний обов'язок дбати про життя, здоров'я та гідність кожного громадянина. У випадку геноциду українців, яким був Голодомор 1932–33 рр., тоталітарна влада нехтувала як добром кожної конкретної особи, так і суспільством, загалом.

Ці події свідчать про свідому організацію винищення українського національно свідомого селянства з боку сталінського режиму та порушення всіх засад біоетики.

ІСТОРІЯ ГОЛОДОМОРІВ 1921 – 1923 і 1932 – 1933 РОКІВ

Наша держава за весь період свого існування пережила небачену кількість чорних сторінок в історії. Величезна кількість воєн, революцій, кривавих «зачисток» ворожих держав забрали життя мільйонів невинних українців. Та чи не найтрагічнішими були штучно створені голодомори тоталітарного Радянського Союзу.

Перший масовий голод, що розпочався відразу ж після закінчення громадянської війни та придушення української революції (1921р.), охопив значну частину України: Запорізьку, Донецьку, Катеринославську, Миколаївську, Одеську губернії. Найбільш постраждали від голоду теперішні Полтавська, Сумська, Харківська, Черкаська, Київська, Житомирська. На них припадає 52,8% загиблих. Смертність населення тут перевищувала середній рівень у 8-9 і більше разів.

Причини голоду частково мали об'єктивний характер – посуха 1921-го року, економічні наслідки Світової та громадянської воєн, але найголовнішими чинниками стали: крах сільськогосподарської практики тодішнього режиму, скорочення посівних площ у колишніх хлібородних районах внаслідок політики воєнного комунізму, директивні методи компартійного керівництва, яке розподіляло наявні продресурси на користь промислових центрів, передусім тих, що знаходилися поза межами України.

Голод 1932-33 років охопив ті ж самі регіони України, але цього разу його спричинили, насамперед, політичні чинники. Потрібно було винищити численний прошарок заможних і незалежних від держави селян-підприємців, винищити український народ, який завжди стояв на шляху імперської Росії, але без якого вона не могла існувати. Ще з часів Московії, її управителі добре розуміли, що без українського народу, української території малорозвинена азійська держава ніколи не зможе вийти на рівень сильної регіональної, а потім і світової держави.

7 серпня 1932 року з'явилася постанова ВЦВК і РНК СРСР «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперативів та про зміцнення суспільної (соціалістичної) власності», відома під назвою «Закон про п'ять колосків». Розкрадання майна колгоспів каралося розстрілом, за «пом'якшуючих обставин» — позбавленням волі на строк не менше 10 років.

Рішенням Політбюро ЦК ВКП(б) від 22 жовтня 1932 року в основних хлібозаготівельних регіонах створені Надзвичайні хлібозаготівельні комісії (НХК). В Україні комісію очолив голова Раднаркому СРСР В'ячеслав Молотов. 5 листопада Молотов і секретар ЦК КП(б)У Мендель Хатаєвич надіслали директиву на місця з вимогами негайного виконання Постанови від 7 серпня «з обов'язковим і швидким проведенням репресій і нещадної розправи із злочинними елементами у правліннях колгоспів». 26 листопада у пресі з'явився наказ наркома юстиції і генерального прокурора УРСР, в якому наголошувалося на тому, що «репресії є одним з потужних засобів подолання класового спротиву хлібозаготівлі».

Після запровадження всіх цих заходів і обмежень, вже на початок 1933 року більшість селян України залишилися без їжі. Апогей голодомору припав на червень 1933 року, коли статистичні органи реєстрували десятикратно більшу, ніж звичайно, смертність у селах. Аналіз статистичних даних вказує на те, що у 1933 році від голоду померло 3 мільйони 238 тисяч людей.

За антиукраїнською спрямованістю та масштабністю застосування, голод 1932-33 рр. виявився найжахливішою зброєю масового знищення та соціального поневолення селянства, якою скористався тоталітарний режим Союзу в Україні. Щодо визнання Голодомору 1932-33 років на офіційному рівні, то тільки 28 листопада 2006 року Верховна Рада України ухвалила закон «Про Голодомор 1932—1933 років в Україні», який трактує події 1932—1933 років, як геноцид українського народу. Рішення було ухвалене 233 голосами.

Без належної оцінки цієї найбільш цинічної форми політичного терору в історичному, соціологічному, правовому і політичному

аспектах неможливо сьогодні уявити історію Європи ХХ ст., збагнути саму суть тоталітаризму.

На початку 1990-х відділ Інституту історії України взявся за дослідження голоду 1921–1923 років. Відтоді були висвітлені найпотаємніші аспекти цього українського голоду.

Хлібозаготівлі в голодуючій місцевості бачилися аморальними. Тому інформація про голод в Україні була заблокована. Зокрема, газетам заборонялося висвітлювати трагічне становище в південних губерніях. Тема голоду звучала в них постійно, але йшлося про внесок України в подолання поволзького голоду. Техніка блокування власного голоду була опрацьована в короткій резолюції політбюро ЦК КП(б)У з доповіді Володимирова «Про кампанію щодо боротьби з голодом» від 4 серпня 1921 року: «Вказати губкомам, що під час проведення кампанії необхідно розрізнати заклик до боротьби з голодом у Росії від боротьби з неврожаєм в Україні, де допомога районам, що постраждали від неврожаю, може бути цілком надана своїми губернськими або повітовими засобами».

Незважаючи на дедалі більшу загрозу для життя мільйонів людей у завойованій більшовиками країні, Раднарком не звертався по допомогу до міжнародної громадськості. Вона звернулася першою. На початку липня 1921 р. славетний мандрівник, учений і громадський діяч Фрїтьоф Нансен запропонував наркому закордонних справ Георгію Чічеріну допомогти продовольством населенню Петрограда. Потім до наркома звернувся керівник Американської адміністрації допомоги (АРА) Герберт Гувер. Ця позаурядова благодійницька організація діяла в Західній Європі з 1919 року, використовуючи для тих, хто потребував допомоги, нагромаджені на континенті під час війни величезні продовольчі запаси експедиційного корпусу США.

Ленін змушений був дати згоду на переговори в Ризі з найближчим співробітником Гувера Брауном, хоч ідея допомоги з боку буржуазії йому не подобалася. Щоб збалансувати класову структуру закордонної допомоги, голова Раднаркому підключив до справи надання допомоги продовольством Комінтерн. Так виник Міжнародний комітет робітничої допомоги (Міжробдоп). Починаючи з 20

серпня в Росії розгорнулася рятівна акція АРА. Однак в Україну чужоземних рятівників не запросили...

Коли голодуючих селян почала косити смерть, постало природне запитання: чому голод так довго замовчували? У відкритих публікаціях республіканські діячі не наважувалися зізнатися в тому, що дисципліновано виконували вказівки центрального уряду. У підписаному Петровським звіті ЦК Допгол «Рік боротьби з голодом» з'явилося таке хитромудре пояснення: «На Україні внаслідок більш сприятливого урожаю попереднього року, незважаючи на однаковий з Поволжям вплив посухи на врожай 1921 року, гострий продовольчий нестаток дав себе відчутти тільки з пізньої осені. І до початку зими 1921 року в степах житниці федерації стався той же жахливий кошмар, що холодить кров, в тій же жахливій і моторошній різноманітності його картин, що й на Поволжі».

Переламною в ситуації з голодом стала VI Республіканська партконференція (грудень 1921 року). Вона працювала якраз тоді, коли в селах південних губерній гинули десятки тисяч селян. Спільну думку багатьох делегатів озвучив у своєму виступі Микола Скрипник: «Хіба це не було очевидно, що ми йдемо до голоду? ЦК затримував це питання, йшов тиждень за тижнем, місяць за місяцем, і тільки тепер ми бачимо вочевидь помилку, виявлену тут. Ми тоді не насмівувалися казати, що в нас, у нашій благодатній Україні, голод». Це теж був «бунт на колінах», бо Скрипник ставив на карб республіканській парторганізації замовчування голоду. Хай там як, а після грудневої партійної конференції в Харкові ЦК РКП(б) був змушений визнати реальність українського голоду.

З наголосом не на «помилці», а на злочині з мотивуванням причин цього злочину висловився Раковський у листі до Леніна від 28 січня 1922 року: «Я повинен констатувати, що стосовно продовольчих і посівних потреб наших голодуючих губерній ми виявили злочинну недбалість... Це відбувалося тому, що ми в першу чергу мали на увазі Радянську Росію і Донбас». Щоправда, посмілішав він тільки через півтора місяця, коли український голод офіційно перестав бути таємницею. Та й висловився не публічно, а в листі, що мав довірчий характер.

На початку січня 1922 року Раковському дозволили звернутися по допомогу до міжнародних організацій. 10 січня він уклав з АРА угоду, аналогічну тій, що була укладена центральним урядом. 16 січня політбюро ЦК КП(б)У доручило своєму агітаційно-пропагандистському відділу і ЦК Допгол вжити заходів, щоб у пресі з'явилося «якнайбільше відомостей про голод на півдні України». Газеті «Комуніст», органу ЦК КП(б)У, доручалося надіслати в губернії, які голодували, свого кореспондента.

Зарубіжна допомога тривала з березня 1922 по червень 1923 року. У серпні 1922-го, коли закордонні організації повністю розгорнули роботу, вони годували 1,8 млн жителів неврожайних губерній проти 400 тис., забезпечуваних ЦК Допгол при ВУЦВК. Отже, роль закордонних організацій у рятуванні людей була вирішальною.

У тогочасній пресі високо оцінювалася роль Міжнародного комітету робітничої допомоги, тоді як значення АРА та інших «буржуазних» організацій усіяко применшувалося. Однак статистика ставить кожен закордонну організацію допомоги на належне місце. За період своєї діяльності Міжробдоп надав голодуючим в Україні 383 тис. пайків, місія Фріттьйофа Нансена — 12,2 млн, АРА — 180,9 млн пайків. На жаль, діяльність Американської адміністрації допомоги, яка припинила в Україні масову смертність, все ще залишається білою плямою в історичній науці. Благодійна допомога до всіх не доходила. В архівах і в тогочасній пресі траплялися численні повідомлення про смертні випадки від голоду впродовж осені 1922-го — пізньої весни 1923-го.

Першопрчиною голоду 1921–1923-го, так само як голоду 1946–1947-го, була катастрофічна посуха, ускладнена господарською руйною повоенного села. Інша річ, що ця першопрчина поєднувалася з репресивною політикою очільників Кремля, які прагнули поглибленням голоду задушити селянський опір. У 1933 році Іосіф Сталін використав два елементи лєнінської голодотворної політики в Україні: інформаційну блокаду та конфіскацію хліба в уже голодуючій сільській місцевості, щоб за умови відсутності посухи створити ситуацію абсолютного голодування й таким чином

«навчити уму-розуму» (вислів генсека КП(б)У Станіслава Косіора щодо політики Кремля в 1932–1933 роках) селян, які опиралися колективізації.

22 травня 2009 року Служба Безпеки України порушила кримінальну справу за ознаками злочину, передбаченого частиною 1 статті 442 Кримінального кодексу України за фактом здійснення Геноциду в Україні у 1932—1933 роках. У листопаді було названо звинувачених по справі, а в січні 2010 року Апеляційний суд Києва визнав, що Сталін, Молотов, Каганович, Постишев, Косіор, Чубар та Хатаєвич вчинили злочин геноциду, який відповідно до Конвенції ООН від 26 листопада 1968 року не має терміну давності. Крім того, суд констатував, що загальна кількість людських втрат від Голодомору складає 3 мільйони 941 тисяча осіб, а втрати українців у частині ненароджених становлять 6 мільйонів 122 тисячі осіб.

Голодомор в Україні 1932—1933 років офіційно визнали геноцидом українського народу і засудили 24 країни світу. Цієї ж позиції дотримуються Католицька церква, Константинопольська православна церква, Українська православна церква — Київський патріархат, Українська православна церква (Московського патріархату) та Українська автокефальна православна церква.

«Упродовж десятиліть масове вбивство людей штучним голодом не лише навмисно замовчувалося радянською владою, а й взагалі заборонялося про нього будь-де згадувати. У дослідженнях Джеймса Мейса та Роберта Конквеста автори доводять, що Голодомор відповідає загальноприйнятому визначенню геноциду. 24 країни офіційно визнали Голодомор геноцидом українського народу. Відповідно до соціологічного опитування, проведеного 2015 року, 80 % громадян України вважають Голодомор геноцидом. 2003 року Український парламент назвав, а 2006 — офіційно визнав Голодомор геноцидом українського народу. 2010 року судовим розглядом завершилася кримінальна справа за фактом здійснення злочину геноциду. Винними суд визнав сім вищих керівників СРСР та УСРР, а саме генерального секретаря ЦК ВКП(б) Йосипа Сталіна, секретарів ЦК ВКП(б) Лазара Мойсейовича Кагановича та Павла По-

стишева, голову Раднаркому СРСР В'ячеслава Молотова, генерального секретаря ЦК КП(б)У Станіслава Косіора, другого секретаря ЦК КП(б)У Менделя Хатаєвича, голову Раднаркому УРСР Власа Чубара і констатував, що за даними науково-демографічної експертизи загальна кількість людських втрат від Голодомору становить 3 мільйони 941 тисяча осіб. Також за даними слідства було визначено, що втрати українців у частині ненароджених становлять 6 мільйонів 122 тисячі осіб.»

ПЕРЕДУМОВИ І НАСЛІДКИ ГОЛОДОМОРУ 1932 – 1933 РОКІВ

Із моменту створення СРСР реальною загрозою для Кремля була Україна. По-перше, національна еліта завжди була активною, по-друге, селяни – економічно незалежними і національно свідомими.

Ми б хотіли почати з 20-х років, у які відбувається культурне відродження європейського зразка: розквіт літератури і мистецтва. Влада підтримує українізацію лише для того, щоб потім цинічно знищити цю потужну, молоду й шалено багатообіцяючу генерацію. Просто фізично – творців розстріляно, твори понищено чи поховано, і навіть з тих, хто вижив, нікому не дозволено було мати учнів, свою школу, щоб далі передати обірвану нитку. Адже, українська інтелігенція апріорі розглядалася владою як вороже налаштована.

Наступний крок – ліквідація заможних селян. Спочатку селян обкладають все більшим і більшим податком, щоб забезпечити ресурс для індустріалізації військово-промислового комплексу. З 1927 року розпочинається насильницька колективізація сільського господарства, на яку селяни відповідають спротивом. Найважливішим для Сталіна стає знищити найзаможніших селян, яких називають «куркулями», бо як писав Троцький: «Що стосується сільського куркуля в Україні, то він для нас набагато небезпечніший, ніж російський»[1]. Спецоперація з ліквідації заможних селян готувалася таємно і дуже ретельно. В Україні було додатково розміщено кілька тисяч бійців військ ОГПУ СРСР.

З 1930 року господарів починають насильно «заганяти» у колгоспи. Аргумент - «якщо не вступите у колгосп – опинитеся на Соловках». Під час створення колгоспів у людей забиралися і худоба, і птиця, і посівний матеріал, і реманент. Це був відвертий грабунок, навіть серед ночі приходили комісії, конфіскували все, що знахо-

дили. Хоча тиск і залякування приносили результат і селяни вступали в колгоспи, проте зростала і ненависть.

Останньою краплею стало закриття церков. Саме наруга над вірою, «відбирання Бога», як останньої надії, спонукала селян до відкритого спротиву – повстання. З лютого до квітня заворушення відбуваються по всій УРСР. Починаються розправи над сільськими активістами і представниками влади. Бунтівники забирають свою худобу, реманент і зерно назад.

Влада намагається заспокоїти селян, тому припиняє колективізацію і дозволяє вийти з колгоспів. Проте повстання проти радянської влади не припиняються, упродовж 1930 – 1931 років органи ГПУ розкривають десятки підпільних селянських організацій. Ці події свідчать про те, що українські селяни не хотіли миритися з режимом.

Хотілося б згадати колишнього червоного партизана, колишнього голову сільради і начальника повітової міліції Якіма Рябченка, який очолив повстання на Чернігівщині проти влади, якій колись служив.

Саме через непокору селян Сталін і сформував свій висновок, «що Україну можемо втратити», і взявся до «остаточного вирішення» українського питання. Штучно організований голод став інструментом вбивства частини народу і «перевиховання» решти.

У 1931 році хлібозаготівельна кампанія спричинила в Україні початок голоду, а протягом 32-33 років – понад 7 мільйонів осіб загинуло внаслідок каральної операції голодом.

На превеликий жаль Захід, через політичний розкол, загалом проігнорував повідомлення про ситуацію в Радянській Україні в 1932-1933 роках і не виступив проти Голодомору. Лише завдяки діяльності таких людей як Джоунз, Мовінкель, Інніцер відомості про Голодомор потрапили за межі СРСР, і ті люди, що хотіли дізнатися правду, мали можливість її отримати. А такі постаті як Бернард Шоу, Герберт Велс, Беатрис Верби вважали, що це невмотивовані наклепи на радянський режим. Зокрема, французький письменник Ромен Роллан зауважував, що не хоче слухати про Голодомор, оскільки переживає за більшу небезпеку з боку нацизму.

Отже, безкарність насильства породжує ще більше насильство. Ідеологічна потвора, яка виникла під час Голодомору, спричинила і Другу світову війну, і війну в Чечні, і війну в Грузії, і війну в Україні. Тому моральні принципи і загальнолюдські цінності мають бути в основі політичної діяльності. І хотілося б, щоб сучасна Європа, як писав О. Бочковський, «піднялася до моральних висот всеєвропейського солідаризму» [2].

Література

1. Тиліщак В. 1930 УРСР. Повстання // Смолоскип. – 2016. – С. 20.
2. Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2013/04/1/118734>
3. Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2013/04/1/118734>

*Тетяна Єщенко,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри українознавства
ЛНМУ імені Данила Галицького*

ТЕКСТОВА КАТЕГОРІЯ «ІНФОРМАТИВНІСТЬ» У НАРОДНИХ ОПОВІДАННЯХ ПРО ГОЛОДОМОР (на прикладі Орхівського району Запорізької області)

У текстовій категорії відбито найзагальніші і найсуттєвіші ознаки, зв'язки та відношення предметів, явищ об'єктивного світу. Категорія інформативності тексту належить до *змістових*, або *концептуальних*, які відображають особливості його змістового боку (*інформативність, антропоцентричність, референційність, інтертекстуальність, континуум*) і охоплюється поняттям «інформація». У наукових розвідках її визначають по-різному: *по-значення змісту* (Н. Вінер), *сукупність різних видів повідомлень* (К. Шенон); асоціюють з *відомостями, даними, повідомленням*. Інформація – здобуті людським розумом і досвідом знання та повідомлення, що є основою, місткістю і наповненням низки вербальних текстів. У лінгвістичній теорії тексту інформація отожднюється із *номінацією, смислом, змістом*. Не дивним є те, що саме інформативність тексту у мовній комунікації стала одним із основних мотивів розвитку прагматичної і когнітивної лінгвістики. Адже кожний текст - акумулятор інформації і канал її передачі. Інформативним є будь-який тип тексту (художній, нехудожній), оскільки він містить ступінь новизни і несподіваності, що є в елементах тексту, для аудиторії.

Ретельне вивчення наукових джерел з окресленої проблеми засвідчило: одним із перших науковців, хто систематизував і найповніше описав у мовознавстві текстові категорії був І.Р. Гальперин [3]. З часом у працях Н. Валгіної[1], Г. Ворожбитової[2], Н. Грушко [4], Т. Єщенко [5], І. Кочан [6], Л. Кравець[7], Ю. Левицького [8], Г. Поберезької[10], О. Селіванової[11] порушується питання інформативності як типологічної ознаки словесного цілого. Оскільки бага-

то текстів передають не лише те, що має буквальну інтерпретацію, але й те, що вплетено у текст асоціаціями і конотаціями, почасти неусвідомлюваними, І.Г. Гальперін розрізняє три види інформації:

1) *змістово-фактуальну інформацію*, що відображає конкретні й описові події, фактів, процесів, які відбуваються у реальному світі, експліцитні, виражені вербально у предметно-логічних значеннях, на основі досвіду;

2) *змістово-концептуальну інформацію* – індивідуально-авторське розуміння відношень між явищами, що описані засобами попереднього типу інформації, задум автора, його інтенція, сприймання читачем зв'язків причини і наслідку, їхньої значущості у соціальному, політичному, культурному житті суспільства;

3) *змістово-підтекстову інформацію* – імпліцитний зміст тексту, що ґрунтується на здатності одиниць мови породжувати асоціативні та конотативні значення, а також на здатності речень у надфразових єдностях давати певні смисли [3, С. 25-41]. Проте відсутні наукові розвідки, в яких розглядалися мовні засоби вираження текстової категорії інформативності у прозових текстах оповідачів про Голодомор 1932 – 1933 рр. на Запоріжжі.

Мета розвідки – описати типологію вияву інформації у прозових текстах про Голодомор у 1932-1933 рр. на Запоріжжі, з'ясувати мовні засоби вираження текстової категорії інформативності.

Джерельною базою праці є вже опубліковані народні оповідання про Голодомор у Запорізькій області Оріхівського району (села Димитрове, Копані, Мала Токмачка, Преображенка, Васинівка, Кірове), уміщені в «Національній книзі пам'яті» [9].

Можна вести мову про те, що досліджувані зразки словесних цілих за своїми жанровими характеристиками – це усні прозові тексти, розповідь у яких побудована на одному епізоді. Докладність, емоційність, імпровізаційність, неусталеність форми – властиві ознаки, що наближені, на наш погляд, до народних оповідань. У словнику-довіднику «Українська фольклористика» подається така дефініція: «народні оповідання - це жанр неказкової прози, образні розповіді про найрізноманітніші події теперішнього чи відносно

недавнього часу, учасником або очевидцем яких був сам оповідач [12, С. 271]. Тож, аналіз словесних цілих народних оповідей про Голодомор 1932-1933 рр. в аспекті лінгвістичного аналізу тексту – важливий науковий досвід розкриття крізь призму Слова складних випробувань української нації. Адже на долю нашого народу випало чимало лиха і страждань. Жодна жахлива і вкрай зболена тема не залишилася поза народної уваги й відбивалася в усній народній творчості. Сюди належить і тема Великого Голоду 1932-1933 рр. Той відтинок історії залишив для нас хай і специфічний, проте надзвичайно цінний фольклорний матеріал. Страшні події голодомору, вчинені більшовицькою владою, досить тривалий час приховувалися, замовчувалися і не розголошувалися. З проголошенням незалежності у 1991 році було скасовано усілякі заборони з історичної правди, і це дало змогу зібрати усні твори, які ще залишилося у пам'яті живих споглядачів. Адже проза про голодомор є надбанням всієї нації. За нашими спостереженнями, наративам про голод притаманне сюжетне і композиційне оформлення, яке будується навколо однієї теми, де ідейно-концептуальне узагальнення є художньо вираженим. Крім того, фольклорний твір зберігає такі ознаки, як час, бо згадується недавній історичний відрізок; локальна прикріпленість до конкретної території та побутової реальності тощо. Утекстах відсутні будь-які надприродні персонажі, а є лише конкретні особи: сам оповідач, його рідні, односельці, а також історичні постаті, кати, або так звані «розкуркулювачі» тощо.

Аналіз різних типів інформації у народних оповіданнях досліджуваного тематичного спрямування надав підстав констатувати: мовці-оповідачі оформлюють зміст словесних цілих вдаючись до **КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ**. Остання постає як засіб формування найглибшого шару прозового твору – концепта-носія ідеї цілого тексту. Концептуальна інформація ґрунтується на модальності - суб'єктивно-оцінному ставленні автора до змісту висловлювання у плані реальності / ірреальності. Модальність містить субкатегорію емотивності, яка разом з антропоцентричністю оптимізує інтерактивність усного тексту-оповіді і слухача. Переконуємося:

саае така модальність здебільшого виявляється у текстах про Голодомор 1932-1933 рр. в Оріхівському районі Запорізької області. Адже в них автор-оповідач висловлює своє ставлення до зображуваного. Талановитий народний розповідач послуговується усім багатством художніх засобів усної мови. Пестливі слова (*діточки, голубчики, зерничка, конячка, в'язаночки, квасолька, кобилка*), різноманітний персонаж ний складник: *«об'їздки», «буксирники», комнезамівці, «куркулі», активісти, комсомольці, комуніститошо*, не лише віддзеркалюють хист мовця, але є чинником суб'єктивізму оповіді. Так, спогади записані від жінок зазвичай емоційніші, наповнені страхом, тривогою, смутком, відчаєм, журбою і тугою, в них присутня велика кількість пестливих слів (*ріднесенькі, старенькі, їстоньки, синочки, малесенькі*). У переважній більшості, оповідачки пізнали не лише нестачу їжі та нестерпний голод, вони бачили смерть своїх дітей і чоловіків на власні очі. В оповідній манері представників сильної статі превалюють стриманість і детальність, динамічність, високий рівень докладності та наявність грубих, експресивно-забарвлених слів (*«іроди», «нечисть», «чорти»*). Спільним у чоловічих і жіночих оповідях є залучення невербальних складників: плач, сплескування руками тощо. Концептуальна інформація може виражатися філософськими сентенціями, прислів'ями і приказками: *«Бабуся підростала і кожного дня ходила до іншого села із маминою сестрою, до дядька, за молоком. Їй було страшно йти по пустих вулицях, та по балках, але вона знала, щоб прожити, треба перебороти свій страх»* [9, С. 957]; *«Наш дідусь, мамин тато, таки вговорив маму поїхати до нашого татка, він сказав, що вона разом з дітьми помре від голоду. «Їдь, дочко, куда голка – туди і нитка». І ми поїхали до тата. Там було легше, робочі одержували пайок, і ми так і вижили»* [9, С. 958]; *«Моя бабуся називала Голодомор другою війною, але війною людей, які боролися за життя»* [9, С. 960]. На інтровертну природу мовної особистості оповідача про голодомор вказують ключові слова-концепти: *туга, горе, смерть, плач, віра, правда, спасіння, журба, печаль*. Вони є наскрізними інтродуктивними образами, які віддзеркалюють ідей-

не наповнення прозових народних оповідань досліджуваного періоду. Отож, суб'єктивно-модальна інформація, змістовна структура якої містить експресивно-емоційний і оцінний блоки, засоби суб'єктивно-оцінної модальності, сприяє цілеспрямованій реалізації прагматичного аспекту інформування у словесному цілому. Наразі чинник «автор-наратор» є вихідною передумовою для чинника «прагматична настанова». Комунікативний намір автора реалізується на рівні цілого тексту, а прагматичні настанови – як на рівні цілого тексту, так і в його композиційних частинах, тобто локально.

Найширшого вияву у прозових творах про Голодомор 1932-1933 рр. в Оріхівському районі Запорізької області набула ЗМІС-ТОВО-ПІДТЕКСТОВА ІНФОРМАЦІЯ, відтворювана шляхом вербалізації асоціативних та конотативних значень. Така інформація є ознакою здебільшого художніх текстів, орієнтованих, насамперед, на образно-асоціативну сферу їхнього сприйняття. Зазвичай у досліджуваній прозі підтекстова інформація зумовлена багатозначністю слів, їхніми можливостями мати прихований смисл. Він не прочитується, проте вгадується. У контексті висловленого яскравою ілюстрацією вказаної інформації є *символи* (*корівка-годувальниця, кінь*). Часом, при згадуванні імені Сталіна або інших катів українського народу, респонденти переходять на шепіт або ж узагалі намагаються уникати прямого називання. Мова йде не лише про закостенілий страх, який залишили після себе злочинні дії більшовицької влади, але також про народне ототожнення Сталіна з сатаною або чортом. Як відомо, віддавен українці вірили, що небезпечно згадувати нечисту силу на ім'я. За складних асоціативних зв'язків та за високої образності, підтекстових смислах важливу роль посідає інформативність тексту, яка вимагає розуміння метафор, аналізу лексичної семантики, що рухає читача у просторі й часі. «Підтекст – це вербально не виражена, прихована інформація, яка виявляється у процесі читання (слухання) тексту на тлі основної, змістово-фактуальної інформації завдяки здатності мовних одиниць породжувати асоціативні та конотативні значення» [6, С. 46]. З-поміж численних мовних прийомів вираження підтекстової

інформації у народних оповіданнях про Голодомор 1932-1933 рр. в Оріхівському районі Запорізької області чільне місце посідає **антропометафора**, яка полягає в оживленні неживого світу, а також наданні невластивих ознак усьому живому, пор.: «То були тяжкі роки, згадує Меланія Олександрівна. Голод був нестерпний, *голодна смерть ходила по селу*» [9, С. 959]. Авторське відображення певного фрагмента дійсності, що існує об'єктивно чи є вигаданим мовцем, - це по суті і складає зміст тексту. Зміст пов'язаний з темою, але не тотожний їй. Останній постає своєрідним розкриттям, розгортанням теми. Зміст тексту конкретніший, різноманітніший щодо теми, яка має більш узагальнювальний характер. Різномірними мовними засобами може бути виражена саме тема, а не зміст. Для створення багатопланового семантичного простору тексту, множинного прочитування смислового його наповнення, народні оповідачі використовують зоометафору як інструмент підтекстової інформації, пор.: «Брат Микола навчався в м. Запоріжжі на вчителя і при змозі передавав хліб поїздом. Забравши хліб, Марфа «летіла» додому, дуже спішила принести хліб додому, щоб він не потратив до рук активістів, які в ті часи часто ходили по селу, та обшукували домівки, якщо щось знаходили, то забирали, залишивши сім'ю голодною» [9, С. 957]. Для створення багатопланового семантичного простору тексту, множинного причитування смислового його наповнення, мовці вдаються до порівнянь (*мерли, як мухи; вони були, як нечиста сила, згрібали все, як нечистий*), пор.: «Як хижі зграї, вони ходили від хати до хати і шукали хліба. Пробивали залізними шупами підлогу, печі, стіни, заглядали в казани» [9, С. 960].

Категорія інформативності в оповідях про голод у часи лихоліття репрезентована і крізь призму ФАКТУАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ як вербалізованого повідомлення про певні події, процеси, явища, які відбуваються або будуть відбуватися. Здебільшого аналізовані тексти охоплюють: 1) розповіді про відбирання їстівних запасів, причини голоду та покарання, які застосовували; 2) народні оповіді про те, як і де ховали їжу; 3) усні словесні цілі про випадки канібалізму; 4) тексти про колективізацію, кол-

госп та розкуркулення так званих «заможних селян». Специфіка реалізації категорії інформативності в народних оповіданнях про Голодомор 1932-1933 рр. на Запоріжжі полягає в експлікації чинників комунікативної ситуації, використанні вербальних форм прагматичного компонента інформування, поліаспектності прагматичних настанов автора-оповідача та змістовній структурі суб'єктивно-модальної інформації, що співвідноситься з ними. До розряду додаткових прагматичних настанов належать привернення уваги до тексту в цілому і конкретного блоку інформації зокрема; прагнення розширити читацьку аудиторію; активізація уваги за рахунок засобів образності, експресивності, емоційності, оцінності. Оповідачі використовують додаткові прагматичні настанови, які підпорядковані основній меті - забезпечити ефективність інформування адресата-інтерв'юера. Такі засоби реалізації прагматичного аспекту інформування в текстах виконують різні функції: 1) привертають увагу до словесного цілого; 2) ілюструють вербальну інформацію; 3) сприяють економії інформаційного простору; 4) полегшують процес пошуку необхідної для адресата інформації; 5) створюють у текстах малий візуальний простір, що дає можливість адресату швидко охопити весь зміст повідомлення; 6) підвищують ефективність інформування.

У народних оповіданнях про Голодомор 1932-1933 рр. на Запоріжжі *реалізовано три різновиди інформації: змістово-фактуальну, змістово-підтекстову і змістово-концептуальну. Мовними засобами реалізації концептуальної інформації є ключові слова (голод, смерть), їх повтори, авторські афоризми. Способами мовного вираження прихованої інформації в аналізованій поезії постають переосмислення значень лексем – антропометафори, зоометафори, символи, епітети, порівняння. Засобами вираження фактуальної інформації є теми про конфіскацію їжі, причини голоду та покарання, які застосовували представники влади; про ховання їжі селянами від комуністів; про випадки канібалізму; про колективізацію, колгосп та розкуркулення так званих «заможних селян».*

Література

1. Валгина 2003: Валгина Н.С. Теориятекста[учебн. пос. для студ.] / Н.С. Валгина. - М.: Логос, 2003. – 280 с.
2. Ворожбитова 2005: Ворожбитова А.А. Теориятекста : антропоцентрическоенаправление[учебн. пос.]. – М.: ВШ, 2005. – 367 с.
3. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования [монография] / И.Р. Гальперин. – М.: Наука, 1981. – 135 с.
4. Грушко 2001: Грушко Н. Текстові категорії як фактор текстової системності [Текст] / Н. Грушко // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць. – Вип.8. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – С. 192 - 196.
5. Єщенко 2009: Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту : [навч. пос.] / Т. А. Єщенко. – К.: Академвидав, 2009. – 297 с.
6. Кочан 2008: Кочан І.М. Лінгвістичний аналіз тексту : [навч. пос.] / І.М. Кочан. – К.: Знання, 2008. – 423 с.
7. Кравець Л. Явище підтексту та засоби його вираження у художньому творі [електронний ресурс] / Л. Кравець // Режим доступу: www.ukr-in-school-edu-ua. – Назва з екрана.
8. Левицкий 2006: Левицкий Ю.А. Лингвистикатекста[учебно-метод. пос.] / Ю. А. Левицкий. – М.: ВШ, 2006. – 207 с.
9. Національна книга пам'яті жертв Голодомору в Україні. Запорізька область [текст] / наук. ред. проф. Турченко Ф. Г. – Запоріжжя: Дике поле, 2008. – 1080 с.
10. Поберезька Г.Г. Категорія інформативності у текстах службових документів [Електронний ресурс] / Г.Г. Поберезька // Режим доступу: www.gusnauka.com. – Назва з екрана.
11. Селіванова 2008: Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми [Монографія]. – Полтава: Довкілля. – К., 2008. – 712 с.
12. Українська фольклористика :[словник-довідник] / укл. М.Чорнопиский. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2008, - 448 с.

УКАЇНСЬКИЙ «ГОЛОКОСТ»

Історія становлення української незалежної держави наповнена безліччю чорних сторінок. Споконвіку країни-сусіди намагались поділити між собою і знищити Україну. Наша Вітчизна пережила безліч лінгво-, етно- та геноцидів. Українців намагались викоренити як народ, руйнуючи генофонд нації, позбавляючи культурної та історичної пам'яті. Проте найжорстокішим злочином радянського комуністичного режиму став Голодомор 1932-1933 років. Це злочин, який неможливо забути, який неможливо пережити чи пробачити.

Це була акція, спланована проти українського селянства, і вона мала ліквідувати основу української нації і національного відродження, зруйнувати незалежні господарства, унеможливити протистояння радянській владі. Як писав американський професор Р.Конквест: «Голод запланувала Москва для знищення українського селянства як національного бастиону. Українських селян знищили не тому, що вони були селянами, а тому, що вони були українцями». Саме злочинна політика більшовицького керівництва вбила мільйони людей, які були основою української нації.

Сьогодні називають різні числа жертв Голодомору, спланованого сталінським режимом в Україні у 1932-1933рр. Одні дослідники говорять про 7-8 мільйонів чоловік, інші – про 15 мільйонів осіб. Більшість із загиблих – діти. Саме українці віком від 6 місяців до 17 років становили близько половини всіх жертв. Конкретної цифри жахливого голокосту нема, і хто-зна, коли й чи взагалі буде встановлена.

Найбільш досконала статистика не спроможна передати глибини та масштабності соціально-економічних, політичних та морально-психологічних наслідків Голодомору, жахливого свавілля владних структур і масових випадків ганебного для людини яви-

ща - канібалізму. Голодне лихоліття, яке охопило адміністративні райони з населенням понад 40 млн. осіб і тривало майже два роки, явище не стихійне, а цілком рукотворне.

За антиукраїнською спрямованістю та масштабністю застосування, Голодомор 1932-1933 рр. виявився найжахливішою зброєю масового знищення та соціального поневолення селянства, якою скористався тоталітарний режим в Україні. Ця жахлива за своїми намірами й масштабами акція більшовизму – вікова трагедія української нації.

Р.Гадзевич, Ю.Зарицький і М.Коломієць порівняли геноцид 1932-1933 років з єврейським голокостом. І таке порівняння є дуже точним, адже як геноцид, так і голодомор були свідомим винищенням націй тоталітарними режимами та їхньою окупаційною владою.

Терор голодом був методом політичного упокорення українців. Невипадково Голодомор збігся у часі з припиненням українізації населених українцями регіонів за межами УСРР, а також з масовим винищенням національної інтелігенції безпосередньо в УСРР.

Сталін та його поплічники називали голод великою перемогою радянської влади, яка довела свою силу. Мільйони життів стали ціною хворобливих амбіцій одного диктатора, який нищив мову, культуру, релігію, вбивав націю.

Голодомор 1932-1933 рр. для українців був тим же, чим нацистський геноцид для євреїв або різанина 1915 р. для вірмен. Ця трагедія, масштаби якої просто неможливо усвідомити, завдала нації непоправного удару, соціальні, психологічні і демографічні наслідки якої дають знати про себе і сьогодні.

Голодомор став найбільшою трагедією за всю історію українського народу. За масштабом, жорстокістю, цинізмом і організованістю з боку влади та наслідками для майбутніх поколінь він не має аналогів в історії людства. Демографічна катастрофа посіяла в душах мільйонів людей фізіологічне почуття страху, незворотно вплинула на генофонд нації.

Голодне лихоліття 1932-33 років – це не просто історична минавшина, а незагоєна фізична і духовна рана українського народу,

яка пекучим болем пронизує пам'ять багатьох поколінь. Сьогодні треба говорити про минуле задля майбутнього, адже безпам'ятність породжує бездуховність, котра, наче ракова пухлина, роз'їдає тіло й душу нації – перекреслює її історію, паплюжить традиції й руйнує соціокультурну самобутність народу.

Література

1. Білоцерківський В. Історія України: Навчальний посібник/ Василь Білоцерківський. - 3-е вид., виправлене і доп.. - К.: Центр учбової літератури, 2007. – 535 с.
2. Лановик Б. Історія України: Навчальний посібник/ Богдан Лановик, Микола Лазарович. - 3-е вид., виправлене і доп.. - К.: Знання-Прес, 2006. - 598 с.

НАРОСТАННЯ ГОЛОДНОГО МОРУ НА ПОДІЛЛІ (1928-1933 рр.)

Задіяна більшовицьким тоталітарним режимом політика експропріації селянської власності та продовольства призвела до голоду в Україні, зокрема на Поділлі, вже у 1928 році. З цього часу він тільки посилювався.

Уже в травні 1928 р. у Вінницький окружний комітет КП(б)У надійшло зведення ДПУ „Про політстан Жмеринського участку”, в якому містилась інформація: „Хлібна криза відчувається по всьому участку залізниці і прилягаючій 15 верстовій полосі... Становище з нестачею хліба хвилює робітничі маси... Невдоволення відсутністю необхідної кількості хліба серед службовців масове, всі говорять про голод... В селі Юрківка Тульчинського округу селяни настроєні проти Радянської влади і в інших селах бідняки переживають голодовку. В селах говорять, що Радянська влада грабить селян. Позабирали весь хліб і віддали за кордон...”

У липні 1928 р. секретар Вінницького окружного комітету КП(б)У отримав доповідну окружного відділу ДПУ такого змісту: „По агентурним матеріалам більша частина населення села Багринівці Літинського району, приблизно 300 дворів, абсолютно немає хліба і висловлює невдоволення тим, що під час хлібозаготівлі вивезли із села 10 000 пудів зерна... Члену правління Багринівського кооперативу Сакевичу бідняки заявили: „Ми тебе поб’ємо і весь хліб із кооперації заберемо. Що ми з голоду повинні пухнути?”

Спецзведення Вінницького окружного відділу ДПУ за перше півріччя 1928 р. свідчать про наростання хлібної кризи і погіршення становища з продовольством в регіоні, а саме: „Ще з початком весни стали надходити листи про недостатнє постачання хліба сільській бідноті. Набагато збільшилося таких листів у травні. Тільки останніми днями редакція одержала дописи на цю тему з цілої

низки сіл: Слобода (Хмільницький район), Дашів (Іллінецький район), Сосни (Літинський район), Бондурівка й Мар'янівка (Немирівський район)... З Ободівки пишуть, що мають потребу в борошні 300 чоловік... При розподілі хліба в кооперативі, що називається, б'ються. Внаслідок цього, за словами сількорів, біднота, що не має де придбати хліба — голодує... Влада викачала хліб, не враховуючи потреб села, а тепер у нас голод..."

Незважаючи на застерігаючі інформації місцевих партійних органів та силових відомств про початок масового голоду, вищі партійні органи влади продовжували сталінський курс на примусове вилучення хліба. Їхню позицію підтвердив і партійний форум — липневий 1928 р. пленум ЦК ВКП(б), на якому Сталін заявив про „посилення опору з боку капіталістичних елементів” і необхідність за всяку ціну виконати намічені хлібозаготівельні плани. Продовольча криза в країні загострилася ще більше.

Про голод на Поділлі і в другій половині 1928 р. свідчить значний масив документів Державного архіву Вінницької області. Так, у доповідних записках окружних відділів ДПУ окружкомам КП(б)У, повідомлялось: „Цілком таємно. Якщо раніше, під час проведення кампанії самообкладання, мали місце антирадянські виступи куркульства, то в даний момент, в зв'язку з хлібною кризою, ми наблюдаємо масові селянські виступи, про що свідчать такі факти (висловлювання селян): „Минулий рік не був неврожайним. Хліб на Україні є. Куди дівається наш хліб. Наша худоба гине від голоду. Ми також голодуємо... Селянам стало важче жити, ніж в голодні роки. Я не маю ні кусочка хліба і худоба моя гине від голоду. На базарі неможливо дістати ні одного фунта хліба, тому що влада забрала і вивезла увесь хліб. І не тільки у мене, а у всіх селян... Уряд вивозить хліб за кордон, а ми тут здихаємо з голоду. В Одесі грузять хліб на пароплави. А ми залишилися без хліба... Радянська влада влаштовує штучний голод. Повсюди черги голодних людей, а міліція їх розганяє... Комунисти ведуть країну до розрухи і голоду, нам, селянам потрібно покласти цьому край. Представники райвиконкому будуть до нас їздити до тих пір, поки ми не візьмемо коси та вила і не прогонимо їх з села...”

Продовольча криза, у зв'язку з репресивними хлібозаготівлями, в 1929 року тільки посилилася. Навесні у більшості українського селянства закінчилися припаси продуктів, розпочався масовий забій тварин, проїдання посівного матеріалу. Селяни намагалися рятуватися, вживаючи в їжу сурогати. Випадки опухання стали набувати масового характеру. У Могилів-Подільському окрузі жінки влаштовували голодні бунти проти влади, заявляючи: „Не потрібно чекати поки нас виморять голодом або ми замерзнемо в чергах за хлібом на морозі, а потрібно добиватися, тим більше, що ми жінки і нам нічого не зроблять”.

В оглядах Інформвідділу ЦК КП(б)У „Про хід хлібозаготівель” за червень 1929 року, читаємо: „Спостерігаються випадки масових обшуків, арештів, перекручування в бік продажу майна за нездачу хліба, розповсюдження нових методів хлібозаготівель на велику кількість середняцьких господарств, використання хлібозаготівель з ціллю розкуркулення...”

Значно прискорили трагедію українського народу рішення листопадового 1929 р. Пленуму ЦК ВКП(б), який взяв курс на суцільну насильницьку колективізацію сільського господарства та постанова ЦК ВКП(б) від 5 січня 1930 р. „Про темп колективізації і заходи допомоги держави колгоспному будівництву”, котра зобов'язувала партійні і виконавчі органи влади „перейти від політики обмеження куркульства як класу”.

У зв'язку з прийняттям вищезазначених партійних постанов та з початком їх втілення в життя, наприкінці 1929 - початку 1930 рр. зубожіння українських селян набрало масового характеру, адже одночасно з „великим переломом на селі”, посилились повальні обшуки та вилучення зерна, конфіскації у селянства місцевою владою, за невиконання різного роду сільськогосподарського реманенту, продуктів харчування.

Дочекатись нового урожаю ставало все важче, голод став реальністю для переважної більшості районів Поділля.

Як свідчать Архівні документальні джерела, масовий голод в Україні розпочався не в 1932 р. і не зненацька, його прояви і ознаки

були зафіксовані вже навесні 1928 р. Продовжуючи посилюватись, набираючи все більших масштабів протягом 1929 — 1931 рр., він досяг свого апогею в 1932 — 1933 рр., перетворившись в катастрофічний Голодомор.

Тоталітарна влада знала про наростання голоду в Україні, але нічого не робила для покращення продовольчого становища. Більше того, в ці трагічні роки більшовицьким режимом були впроваджені нові технології Голодомору: система внутрішніх паспортів, яка не дозволяла залишати села в пошуках продуктів; ретельний контроль на російсько-українському та білорусько-українському кордонах, з метою не допустити надходження харчів у голодуючі райони; систематична реквізиція абсолютно усіх продуктів харчування; заборона видавати селянам зерно, яке було на складах, залізницях, портах...; арешти і розстріли селян за зрізані колоски; масове виселення селян зі своїх осель, в результаті розпродажі селянських господарств за невиконання хлібозаготівельних планів; відмова влади надати селянам хлібні пайки, які існували в містах і частково видавались сільській інтелігенції; безконтрольне свавілля та насильство над селянами різного роду хлібозаготівельних бригад: судово-слідчих, робітничих, „буксирних”, „похідних”..., зі своїми металевими щупами; занесення сіл і колгоспів на так звану „чорну дошку”, з усіма санкціями та наслідками; посилення контролю і за місцевими партійцями — виконацями цієї трагедії, за найменший прояв лояльності до селян вони підлягали арешту.

Кульмінаційними стали події грудня 1932 р. - ЦК ВКП(б), знаючи про Голодомор в Україні, відміняє постанову ЦК КП(б)У від 18 листопада 1932 р. про невивіз посівних фондів. У зв'язку з цим, 24 грудня 1932 р. всім районним парторганізаціям, райвиконкомам та уповноваженим обкомів партії надходить лист за підписами Косіора, Строганова, Алексеєва: „Про обов'язкове вивезення всіх наявних колгоспних фондів, у тому числі й посівного, в рахунок виконання плану хлібозаготівлі”. Протягом 24-х годин дана постанова повинна була бути доведена до всіх голів колгоспів під розписку. Та через 5 днів особисто Косіором направляється повторний лист з

погрозами та вимогою негайного вивозу протягом 5 — 6 днів всього посівного зерна.

У цей же проміжок часу більшовиками приймається рішення і про введення паспортного режиму на території України, який забороняв залишати селянам місця проживання.

Мор людей, який розпочався в більшості районів України ще наприкінці 1931 р. і продовжувався у 1932, 1933, 1934 рр. (за неповними даними сектору „особий” Вінницького обкому КП(б)У в 1934 р. жертвами Голодомору тільки на Поділлі стали 58 тис. 885 чол., 26 старанно приховувався більшовицькою владою.)

Переконливим свідченням незацікавленості більшовицького керівництва у допомозі вимираючому населенню України є і той факт, що вилучений у голодних селян хліб систематично надходив на міжнародні європейські ринки й продавався в Англії, Франції, Італії та інших країнах. На експорт відправлялися й інші продукти харчування. У зведеній відомості виконання експортного плану за перше півріччя 1933 року Вінницькою областю з грифом „Не підлягає оголошенню”, вказані: птиця, масло, риба, яйця, мед, горіхи, раки, хрін, мак, хутро, селянське полотно... Протягом кількох років більшовицька держава „трудящих” силою відбирала все, що було у селянина.

Під час цих жахливих подій на Поділлі продовжували працювати спиртові заводи, переробляючи зерно на спирт.

У роки трагедії в Україні, хліб у достатній кількості був у сусідів: росіян та білорусів, що також підтверджує явний антиукраїнський характер Голодомору.

Кривавим і тернистим видався шлях України до незалежності. Надто багато безіменних могил залишив по собі український народ.

Жахливим злочином проти власного народу став штучний голод 1932 — 1933р.р., спричинений насильницькою колективізацією, горезвісними хлібозаготівельними компаніями, депортаціями селянства, відвертим масовим терором тоталітарного режиму проти українського селянства, загалом, і подільського, зокрема.

Державна влада накладала заборонну печатку на все, що проливало світло на 1933 рік, страхітливі дні якого за своєю спрямова-

ністю й жорстокістю не мають аналогів в історії людства. Геноцид проти власного народу державні можновладці ладні були поховати у глибоких ровах разом із своїми жертвами, над якими не було кому ставити хрестів.

Географічні межі статті охоплюють територію сучасної Вінницької області в межах 1932 — 1933р.р., до складу якої входило на той час 69 районів (пізніше 71). У 1937 р. значна частина районів Вінниччини відійшла до новостворених Кам'янець-Подільської та Житомирської областей.

Починаючи з 1989 р. на сторінках Вінницької обласної преси з'являються публікації про Голодомор учених, красназвців, письменників, журналістів, а також спогади очевидців тих страшених років. Пізніше багато цих матеріалів знайшли своє скорбне місце в народній Книзі — Меморіалі „33-й: Голод”, яка вийшла з друку в 1991 р., упорядниками якої були також вихідці з Поділля Л. Коваленко і В. Маняк.

Тривожні симптоми голоду виявилися вже на початку 1932р. У лютому - березні 1932 р. різних районів Поділля почала надходити тривожна інформація про голод. У селах Калинівського району налічувалося по 15 — 25 опухлих чоловіків, жінок та дітей. Смертність навесні і влітку 1932 р. Досягла катастрофічних розмірів. Народжуваність була у декілька разів нижчою за смертність. Районні лікарні Поділля були переповнені. Багато пацієнтів помирало. Літо не зупинило біди. У червні потік повідомлень про смерть значно збільшився. Оперуповноважений Вінницького обласного управління ДПУ 13 червня інформував обком партії про те, що в селах Липовецького і Калинівського районів виявлено велику кількість голодного населення. У селі Лозові, доповідав він, лежать опухлі 17 сімей..., у селі Войтівцях голодує 60 родин, серед них 30 опухлих.

Приречені хлібороби з надією чекали врожаю. Але партійно-державне керівництво позбавило їх цієї надії. Зокрема для всієї Вінницької області план хлібоздачі в цьому році був у 1,5 рази більший за можливості.

Ще на початку жнив 1932 р. розпочалися масові реквізиції зерна, пограбування як колгоспників, так і одноосібників. Усе збіжжя

як одержане, так і вирощене на присадибній ділянці, підлягало хлібозаготівлям.

Архівні документи засвідчують, що наприкінці 1932 — на початку лютого 1933 р. голодом була охоплена вся територія Поділля. Не було села, в якому б щоденно не з'являлись все нові випадки опухання і смерті людей. У селі Заливанщина Калинівського району за день вимирало 9 — 11 осіб. Як свідчить Г. Михальчук, взимку 1932 — 1933 рр. у сусіда Красночолого Василя померло два сини і дві дочки, у Красноголового Василя — вся сім'я. Прийшли з сільради виконавці, склали їх на підводу, викопали яму і всіх поклали в одну яму.

Трагічну хронологію знищення, загибелі своєї сім'ї наводить у своїх спогадах П. Соловишук з села Луки Дашівського району. „ Батько кладе на візок моїх двох братів і сестру, везе на цвинтар. Розгріб лопатою мамину могилу, розгорнув рядно, поклав їх трьох, туди ж до мами. А тоді помер і батько. І так від моєї родини ніякого сліду — ні могили, ні хреста.

В окремих селах Брацлавського району смертність від голодування набрала поголового характеру, особливо в Скрицькому, Семенках, Зенківцях, Самчинцях, Грабівцях, Вовчинцях, Остапківцях, Юрковіці та ін.

Особливо сильно постраждали від голоду населення в Калинівському, Немирівському, Брацлавському, Літинському, Вороновицькому, Махнівському, Іллінецькому, Липовецькому, Шаргородському та інших районах Вінниччини.

А уряд тим часом вимагав нових поставок хліба, м'яса, молока та іншого продовольства.

Масове вимирання людей в області тривало аж до жнив. У перші дні жнив смертність була більшою, ніж навесні. Люди наїдалися досхочу, в багатьох ставався заворот кишок і у великих муках вони помирали.

Чорне крило смерті торкнулося на той час 250 осіб у селі Молочках, 412 — Краснопілці, 238 — Степанівці, 247 — Буряків, 125 — Жеребків Ямпільського району. До середини травня на кла-

довище, як худобу, вивезли із Станіславчицького району 2000 осіб, Липовецького — 695, Махнівського — 1280, Іллінецького — 1238, Немирівсько — 1080. Та ці дані далеко не повні, бо, як пояснювали керівники Калинівського району, із 124 смертних випадків, що існували у селі Сальнику в лютому, зареєстровано було всього лише 48, в березні — 28, а 48 осіб взагалі не було обліковано. Причина цього полягала в тому, що селяни не тільки збайдужіли до свого горя, але й не було кому повідомляти сільраду про небіжчиків, бо в багатьох дворах вимерли всі жителі.

Були безкорисливі люди за Збручем, за тодішнім кордоном — українські селяни Галичини, які збирали поміж себе зерно, валками звозили на прикордонні залізничні станції, щоб зарадити своїм єдинокровним голодним братам в Україні. Доброчинні щирі пожертвування не приймалися. Дорога на Схід була наглухо закрита.

Отже, геноцид народу поступово руйнувався. У могилах застигла безвинна кров, завмер стогін знедолених, неоплаканих, нехрещених українських дітей.

Голод затьмарив світ дитинства. Батьки вмирали, а діти залишились без догляду і уваги. Особливо багато безпритульних дітей з'явилося у подільських селах. Із усіх районів Вінниччини надходили відомості про те, що немає куди поміщати дітей, круглих сиріт. Голодомор зруйнував сотні тисяч людських доль.

Прагнучи до максимальної документальності геноциду, зосередимось на долі дітей — найчисленніших жертв сталінського свавілля. Саме вони без жалоби і молитви йшли із життя неоплакані матерями, ставали жертвами канібалізму і людської жорстокості, напівживі і мертві наповнювали в мирний час братські могили. Документи засвідчують, що голодна смерть не перебирала ні віком, ні національністю, ні статтю. Усіх косила підряд.

Голод в Україні спричинив появу маси жебраків. Бездоглядні сироти бродили поодиноці, табунами селами, одні помирали на дорозі, інші добиралися до міст, залізничних станцій, просили милостиню. У Вінниці, Жмеринці, Козятині, Вапнярці, Могилеві-Подільському щоденно підбирали десятки мерців. Багатьох без-

доглядних дітей затримувала міліція. Одних відправляли за місцем проживання, інших — у дитячі розподільники. На станції Козятин були затримані тільки в кінці червня 1933 р. 307, а в липні — 1340 обірваних, брудних і голодних безпритульних дітей. Більшість з них ледве трималася на ногах. Таке ж становище спостерігалось у Жмеринці, Вапнярці та інших великих і малих станціях. Найбільше дітей потрапляло в Козятин із сусідніх Погребищенського, Плисківського, Жашківського, Ставищанського та інших районів районів теперішньої Вінницької і Черкаської областей.

Безліч дітей, іноді сотнями, збиралася на сільських та містечкових ярмарках і базарах. Вони здіймали такий напівбожевільний крик, що людям ставало моторошно — одні зупинялись, плакали, інші закривали вуха і тікали.

У січні тільки в Літинському, Іллінецькому, Немирівському, Вороновицькому та інших районах налічувалося 109, в березні — 217, квітні — 542, червні — 1196 круглих сиріт. У 28 районах області на обліку відділів охорони здоров'я перебувало на перше червня 3939 бездоглядних дітей дошкільного віку. Їх розподіляли між дитячими будинками, тимчасовими притулками. Однак і там через нестачу харчів смертність була неймовірно високою. Так, в Немирівській дитячій колонії за 2,5 місяці померло 162 дітей, що становило 25% від загального числа. 10 червня там поховали разом з мертвими живу дитину.

Навесні і влітку 1933 р. селами і містами Поділля блукали десятки тисяч бездоглядних дітей. Лише малюків у віці до 5 років було передано в інтернати 2570 осіб. Того страхітливого року легше було перерахувати тих, хто лишився у селі, ніж кого не було. Голодомор, як чума, пронісся над Поділлям, похоронив багато людей, затьмарив світ дитинства. Чоловіки втратили почуття любові до дітей, жінки почуття материнства.

Найтяжчим вантажем голод упав на дитячі душі. Тільки Поділля втратило в 1933 р. понад 200 тисяч дітей.

Попередні спроби визначити чи бодай окреслити абсолютну кількість поглинутих нещадним виром голоду на Поділлі зробив професор І. Шульга. Його підрахунки допомагають нам дізнатися про хоча

б приблизну кількість жертв геноциду на Вінничині. У 1932 р. пише вчений, відбулися зміни в адміністративно-територіальному поділі України. За даними облвиконкому, в новоствореній Вінницькій області у 1932 р. налічувалось 2610 сільських, селищних, міських рад, на їх території мешкало 5232429 осіб. За даними обкому партії, на 25 травня 1932 р. на тій же території проживало 5267,9 тисяч населення. Цифри майже однакові. На 1 липня 1934 р. у Вінницькій області функціонувала 2261 сільрада. В 1932 р. їх було 2551. Отже, за 1932 — 1933 рр. кількість сільрад зменшилась на 290 одиниць. Що ж до кількості населення, то на 1 липня 1934 р. вона становила 3598336 осіб. Отже, тільки на Поділлі у 1932 — 1933 рр. померло 1669564 особи.

Не менш болючими для розвитку національної свідомості українського народу були й моральні втрати. Від голоду загинули цілі покоління, а відтак було загублено історичну пам'ять нації.

Близько шести десятиліть заборонялося говорити правду, заборонялося пом'янути замучених, доглядати могили померлих, згадувати невинних. Шість десятиліть в історії України білою плямою були 1932 — 1933 рр. Прийшла пора віддати належне безвинно вбитим — розповісти нащадкам правду. Щоб застерегти їх від повторення подібного лиха назавжди.

Штучний Голодомор в Україні, який тривав впродовж трьох років і забрав мільйони людських життів, був спрямований більшовицькою владою (за своєю суттю — окупаційною владою), проти українського селянства — носія національної самобутності і духовності. Тоталітарний більшовицький режим застосував його як засіб для придушення тривалого, масового і стійкого опору українців державній злочинній політиці. Голодомор мав явно виражені ознаки геноциду.

Голодним терором було розрито український етнос, знищено культурний генофонд української нації, що полегшило справу закабалення України. На багато поколінь голод паралізував національну свідомість українців.

Вістря цього жакливого нелюдського апокаліпсису було спрямоване, насамперед, проти українського селянства. Не

змігши ні економічними, ні політичними важелями (серед них і розкуркулення: виселення та розстріли сотень тисяч українських хліборобів, так званих „куркулів”) примусити селянство змінити свій світогляд, який формувався протягом сотень років, а також методи господарювання, яке вони вели з діда-прадіда, більшовицький тоталитарний режим таким дикунським методом перетворив волелюбних, економічно незалежних селян — землевласників (тих, хто вижив) на покірливих наймитів в одержавлених колгоспах.

Спричинивши Великий голод в Україні, політбюро більшовиків переслідувало ще й злочинну мету — викорінення національної автентичності, самобутності українців. Масове фізичне винищення мільйонів українських хліборобів штучним голодом було свідомим політичним актом тоталітарної системи проти мирних людей, внаслідок якого зникли цілі покоління селян — землеробів, які любили землю, плакали її як рідну дитину. Також селянство було і є не тільки годувальником та захисником рідної Вітчизни, а й носієм високих християнських вартостей, моралі, поведінки, джерелом духовності та пісні.

Характерно й те, що для реалізації даного злочину більшовики постійно використовували в Україні технологію „розділяй і володарюй”. Спочатку використали „класовий” підхід — бідні проти „багатих” (1927 — 1929 рр.), потім колгоспники проти „куркулів”-одноосібників (1929 — 1931 рр.), і, врешті-решт — вся інтернаціональна „більшовицька бригада”, використавши гасло „Хто не з нами — той проти нас”, проти націоналістичного селянства (в тому числі і колгоспників).

Нехай це буде нагадуванням і застереженням народу України на майбутнє. Слід завжди пам’ятати слова Г. Ферреро: „Усі народи повинні пригадати собі стару правду, що історія повторюється. Вони повинні зрозуміти, що подібні помилки і провини неминуче ведуть до подібних наслідків, та що тільки усвідомлення собі цієї правди може зберегти людство від повороту темних віків”.

Література

1. Голод та голодомор на Поділлі 1920-1940 рр.:зб. докум.та матеріалів / Обл. редкол. наук.-докум. сер. кн. „Реабілітовані історією” (голова І. С. Гамрецький, заст. голови В.П. Лациба; авт.-упоряд.: Р. Ю. Подкур, В. Ю. Васильєв. - Вінниця, 2007. - С.169.
2. Голод 1932-1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів / Голова ред. Колегії Ф. Рудич. - К., 1990. - С.209.
3. ДАВО - Ф. П — 29. - Оп. 1. - Спр. 373. - Арк. 99-106.
4. Дровозюк С. І. Національно-культурне та духовне життя українського селянства у 20-30 рр. ХХ ст.: історіогр. нарис / С. І. Дровозюк. - Вінниця, 2005. - 364 с.
5. Петренко В. І. Голодомор 1932-1933 років — Геноцид народу України / В.І. Петренко // Трагедія голодомору на Вінниччині 1932-1933 рр.: (бібліогр. Показч.) / Вінниц. ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва; уклад.О. Ніколаєць. - Віниця, 2003. - С. 9;
6. Шульга І.Г. Голод на Поділлі / І.Г.Шульга. - Вінниця, 1993. - С. 64.

ЗЛОЧИН ПРОТИ ЛЮДСТВА—ГОЛОДОМОР 1932-1933 рр.

В історії українського народу є чимало гірких, болісних сторінок, які ми, українці, повинні не лише берегти у нашій пам'яті, своїх душах, а й на державницькому рівні відзначати. Однією з таких подій цьогогоріч є вшанування 85-их роковин Голодомору 1932 – 1933 рр.

Завдання кожного свідомого громадянина України донести цю трагічну пам'ятну сторінку до майбутніх поколінь правдиво, щоб цією правдою володів увесь світ.

На думку більшості українських істориків, причиною виникнення в Україні та інших частинах СРСР голоду 1932-33 років стала примусова і репресивна для селян політика хлібозаготівлі, яку провадила комуністична влада.

Після інформування міжнародної спільноти про реальну ситуацію в УСРР відбувся IX Конгрес національних меншин, що датується 16-19 вересня 1933 р. у Берні, в якому взяли участь представники 24 національних меншин з 10 європейських країн. Українців Польщі представляли члени УНДО (Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО) (1925–1939)), депутати польського сейму і діячі львівського ГКРУ – М. Рудницька та З. Пеленський [5, с. 595, 597].

Факт масштабного геноциду почали визнавати на території України лише з 1988 року, коли тодішній перший секретар ЦК Компартії України В. Щербицький був змушений офіційно визнати події страшного голоду.

Вчений А. Карбан у студії «**Фольклор Великого голоду: історіографія дослідження**» виділяє два етапи, що дозволяють описати події жакливної сторінки в історії українців. Перший етап – 1932 – 1950-ті – умовно його можна назвати *періодом стагнації*, адже за життя Сталіна до теми голоду зверталися спорадично та вкрай обережно. Політика Радянського Союзу була спрямована на замовчування й навіть табування жакливих подій 32 – 33 рр. І

саме це було головним чинником, який зумовив майже повну відсутність будь-яких позитивних зрушень у вивченні явища голодомору за ці перші 20 років.

Другий період – *власне активний* – розпочинається у другій половині 1950-тих років – із відходом від Сталінської тоталітарної системи, через «хрущовську відлигу» і триває донині. Ця стадія закарбувалася у науці кількома знаковими моментами, які сприяли введенню в історичний контекст нових достовірних фактів часу голодомору і подальшому всебічному їх опрацюванню та вивченню. Серед них: створення у 1984 році Міжнародної комісії із розслідування голоду в Україні, заснування у 1985 році Спеціальної комісії дослідження фактів голоду в Україні, яку очолив американський історик Дж. Мейс. Особливе поживання у вивченні відбулося у 1992 році із початком роботи Асоціації дослідників Голодомору 1932 – 1933 років в Україні, створеної Л. Коваленком та В. Маняком, головою якої був обраний Левко Лук'яненко. І зрештою ще одним чинником позитивних зрушень у політичному вирішенні проблеми Голодомору 1932 – 1933 років можна вважати підписання Президентом України Віктором Ющенком (2005 – 2010) закону про визнання Голодомору 1932 – 1933 рр. «геноцидом українського народу» [4, с.36].

Зарубіжні дослідники В.Штайн, М.Меггерідж, Г.Джовнс, С.Бартійон, Г.Ланг причиною голодомору 30-х років називали поспішні темпи переведення сільського господарства на соціалістичні рейки.

В.Василенко геноцид і винищення вважає найтяжчими міжнародними злочинами. Зокрема, вчений наводить приклад: у Римському статуті в окремій ст. 6 відтворено склад злочину геноциду як його викладено у Конвенції ООН 1948 р., а у ст. 7 наведено перелік інших міжнародних злочинів під загальною назвою «злочини проти людяності», до яких віднесено і такий злочин, як винищення (частина 1 §b) [1, с.2].

Проблемне історіографічне дослідження активізує зусилля сучасних істориків, прискорить більш глибоке вивчення історії голо-

домору 1932-1933 рр., а також дозволить визначити найбільш ефективний шлях вирішення проблем, які потребують поглибленого аналізу і залучення нових джерел [2, с.180].

У далекому минулому *спроби опису жахливих подій Голодомору здійснювались західноукраїнськими публіцистами та громадськими діячами для того, щоб ознайомити світову спільноту із справжніми масштабами голоду 1932—1933 рр. в Україні*. Ціна, яку понесли українці, складає найбільшу вартість—життя. Неоднозначні цифри втраплялись, як у наукових дослідженнях, так і на шпальтах газет. Проте вдалось орієнтуючись на джерела визначити їх. Через брак достовірних демографічних даних того періоду чисельність втрат серед українців оцінюють дуже по-різному: від 1,8 до 7,5 і навіть 10 млн. Однак більшість фахівців нині сходяться на думці, що прямих жертв Голоду було 3-3,5 млн.

За підрахунками Інституту демографії та соціальних досліджень НАНУ, їх було 3,2 млн.

У рішенні Київського апеляційного суду щодо винуватців Голодомору вказано число 3,9 млн.

Якщо взяти до уваги непрямі втрати, тобто тих дітей, які не народилися внаслідок голодомору, кількість жертв за приблизними підрахунками сягає 14 мільйонів осіб [3, с. 8].

Понад 20 країн визнали голод в Україні 1932-33 рр. геноцидом української нації. Однак це питання досі викликає запеклі дискусії серед істориків та політиків. Російський уряд відкидає, що голод був спрямований проти нації, і заперечує, що це був акт геноциду.

2006 року Верховна Рада офіційно визнала Голодомор 1932-33 років геноцидом українського народу. За законом, публічне заперечення Голодомору вважається протиправним, але покарання за такі дії не уточнюється.

У 2008 році Європейський парламент визнав Голодомор злочинном проти людяності.

Наголосимо, що зараз події великої трагедії українців не залишаються поза увагою світової спільноти. 7 листопада 2017 року відбулися дебати про Голодомор 1932-1933 років в Україні у парламенті Британії.

Література

1. Василенко В. Голодомор 1932–1933 років в Україні як злочин геноциду: правова оцінка. — К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2009. — 104 с.
2. Вегера Л. Р. Історіографія та джерельна база дослідження Голодомору 1932-1933 рр. на Київщині//Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова.— Випуск 7.— Серія 6.— Історичні науки, 2009. — С.180-188.
3. Голодомор 1932—1933 рр. / Упоряд. Н.Я. Дзюбенко-Мейс. — К.: Міжнарод. Фонд «Україна — 3000».
4. Карбан А. Фольклор Великого голоду: історіографія дослідження // Наукові записки ТНПУ.- Серія: Літературознавство. — №44, 2016. — С.35-41.
5. Paprocki S. IX Kongres Mniejszości Narodowych / S. Paprocki // Sprawy Narodowościowe. — 1933. №5. — S.595-597

Віра Мельник,
к.і.н., доцент кафедри українознавства
Львівського національного
медичного університету
імені Данила Галицького

Роман Мельник,
к.і.н., доцент кафедри історії,
музеєзнавства та культурної спадщини
Національного університету
„Львівська політехніка“

ОСОБЛИВОСТІ ГОЛОДУ 1932-1933 рр. У ПРИКОРДОННІЙ СМУЗІ НА ПОДІЛЛІ

Найбільше від голоду на Поділлі постраждали центральні та північно – східні райони. Прикордонна смуга, що проходила через Вінницьку область займала західну та південну території. У 1930 р. На Поділлі розташовувалися три прикордонні загони: Волочиський, Кам'янецький, Могилівський.

Вивчення проблеми голоду у прикордонних селах Поділля зумовлено кількома причинами. По-перше, потребою з'ясувати, чи торкнулася його кістлява рука населених пунктів теперішніх Славутського, Ізяславського, Білогірського, Теофіпольського, Волочиського, Городоцького, Чемеровецького, Кам'янець-Подільського районів Хмельницької області; Могилів-Подільського району Вінницької області. По-друге, встановити масштаби та наслідки голоду. Не менш важливо дізнатись про те, яку політику у них здійснювали державні органи, включаючи ДПУ та інші.

Архівні документи свідчать, що протягом 1932 р. активна робота велася у прикордонних районах, які постійно поповнювалися командним та рядовим військово-політичним складом. Кордони ставали, мов скелі, через які не могли пройти ні люди, ні просочитись будь-яка інформація про реальний стан справ[3; С.112].

Сільське населення шукало порятунку у містах, влаштовуючись на будь-яку роботу, мріючи про притулок у гуртожитку та отримання продуктової картки. В 1933 р. в Кам'янці-Подільсько-

му багато селян, яких в пресі та офіційних документах називали “декласованими елементами” або “безпритульними.” Влада міста ретельно контролювала їх безумовне виселення. Міліція розпочала паспортизацію, яка тривала до початку 1934 р[1; С.34].

Аналіз архівних документів свідчить, що у селах прикордонної смуги голод 1932-1933 рр. не набув таких жахливих розмірів, як в більш віддалених від західного кордону. Певне “пом’якшення” пояснювалося тим, що постановою РНК УРСР від 28 січня 1931 р. № 13 (таємна частина) “Про контрольні числа місцевого бюджету по районах прикордонної смуги України” за бюджетами районів закріплювалися надходження від усіх джерел фінансування. Окремим категоріям надавалися пільги: так званим допереселенцям, червоноармійцям і колишнім червоним партизанам, які вступили до колгоспів. У прикордонній смузі активно велось створення сільськогосподарських підприємств, торгівельної мережі, перукарень, їдалень тощо. Значна увага приділялася організації товарно - молочних, свино- та птахоферм. Під пильним контролем партійних та державних органів споруджувалися об’єкти оборонного призначення. Вживалися конкретні заходи і щодо забезпечення житлом командного та рядового складу, що прибув у прикордонний регіон.

У селах від кожної прикордонної застави працювали пропагандистські групи з числа комуністів та комсомольців. З метою нерозповсюдження негативної інформації про реальний стан справ у прикордонній смузі.

Проте у 1932 р. багато колективних господарств вже гостро відчували нестачу кормів. Органи ДПУ безпосередньо контролювали ситуацію, але змінити її на краще не могли. Під загрозою виявилось постачання не лише села і міста, а й військових частин.

Можна спростувати думки про те, що голоду у прикордонній смузі не було. Так, він не сягнув великих масштабів, не було зафіксовано тут фактів людодіства і труподіства, не вимирали тут цілі села. Адже мешканці прикордонної смуги отримали ряд пільг і знаходилася під постійним партійним контролем. Колективізацію, розкуркулення на Поділлі проводили, починаючи саме з цих територій. Систематично проводи-

лись чистки прикордонних районів. Влада боялася збройних виступів селян незадоволених політикою партії. Особлива увага приділялася роботі з поляками, які намагалися, починаючи з 1930 р., тікати до Польщі.

Починаючи з другої половини 1932 р., ситуація ставала дедалі гіршою. Більше двохсот заяв про вихід з колективних господарств надійшло від селян прикордонної смуги. Складно проходили і посівна, і збиральна кампанії, виконання плану ледь перевищувало 50 % [2; С.45].

У 1933р. голод вкрай болісно вдарив по найбільш незахищених верствах населення хприкордонної смуги - дітях та людях похилого віку. По колгоспниках, які важко працювали і не бачили результатів своєї праці, а тільки злидні, страждання, хвороби та голод. Злиденне становище населення стало причиною загострення епідеміологічної ситуації у Вінницькій області [5; С.37]. Офіційно на 1 січня 1933 р. санітарно-епідеміологічна служба зареєструвала 321 випадок захворювань на черевний тиф, дифтерію, дизентерію.

У доповідній записці обласної оздоровчої комісії “Про стан продовольчих труднощів у Вінницькій області” від 17 травня 1933 р. зазначалося:»Останнім часом надходять відомості стосовно голодування населення у частині прикордонних районів області, а саме: Мур-Куриловецькому, де у семи селах загальна кількість голодуючих становить 450 чоловік, з них 300 дітей, Славутському - 4 села, 117 сімей, Чемеровецькому – 4 села, 670 чоловік, Ізяславському – 9 чоловік померло, кожного дня опухало по 4-5 чоловік, Ново-Ушицькому - 11 сілрад, Кам’янецькому- 11 сіл, 50 господарств, 170 чоловік [4; С.78].

Складною була ситуація і у прикордонних містах. У 1933 р. Їх мешканці зустрілися з серйозними продовольчими труднощами, оскільки постачання з центру практично припинилося, за винятком хліба, борошна і цукру. Для виправлення становища міські власті вдалися до проведення в селах додаткових продовольчих заготівель, які по суті стали ще одним різновидом пограбування селян навколишніх сіл [6; С.10].

Отже, наведені факти переконливо свідчать, що голод 1932-1933 рр. торкнувся і прикордонної смуги, хоча його масштаби були меншими ніж у центральних та північно – східних районах Поділля.

Література

1. Кульчицький С. Причини трагедії 1933 р. в Україні // Золоті ворота. -1993. - № 4. - С. 34 – 42;32
2. Мацько В. Голод на Поділлі: Книга свідчень. - Кам'янець - Подільський, 1993. - 98 с.
3. Міщенко О. Безкровна війна: Книга свідчень. – К.: Молодь, 1991 – 176 с.
4. Млиновецький Р. Голод на Україні і “таємнича рука” – Торонто, 1982 – 308 с.
5. Шульга І. Гірка правда. Нариси з історії подільського селянства (1920 – 1932 років). – Вінниця, 1997. – 152 с.
6. Якименко М. Голодомор в Україні – наслідок послідовної більшовицької політики // Золоті ворота. - 1993. - № 4. - С. 9 - 13.

*Ірина Мисловська,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри філософії та економіки
Львівського національного медичного університету
імені Данила Галицького*

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РР. В УКРАЇНІ

Голодомор 1932-1933 рр. в Україні як геноцид українського народу потребує вивчення причин і наслідків цієї загальнонаціональної трагедії. Сучасні українці мають здійснити глибокий аналіз переосмислення в контексті сучасних бачень цього історичного досвіду, щоб бути пильними й ніколи не допустити повторення голодоморів. Серед багатьох факторів, що зумовили феномен голодомору, надзвичайно важливі, на нашу думку, є його соціально-економічні передумови, аналізу яких присвячена ця робота. Проаналізуємо генезу радянської економічної системи, важливою структурною складовою якої виступала економіка України.

Якщо до 1917 року Україна економічно розвивалася на базі капіталістичного способу виробництва, то з 1917 року революційні події зовсім змінюють економічні і соціальні умови, в яких дали перебіг розвитку народного господарства України. В цей період переривається органічне зростання українського народного господарства, і воно, влучене в принципово новий устрій, підкоряється в подальшому розвитку директивно-плановим настановам радянської держави, яка дуже часто виходила в своїх економічних засадах із засад, зовсім чужих інтересам України. Відтоді Україна стає інтегральною частиною державної, економічної, соціальної і правової системи більшовизму, яка виступає системою грандіозного нівелювання політичних, економічних, соціальних та культурних особливостей окремих народів. Ця система принесла українському народові величезні спустошення, бо всі економічні досягнення України були здобуті коштом життєвих сил нашого народу, яскравим взірцем якого є голодомор 1932-1933 рр.

В яких же умовах відбувалося економічне життя України? Захоплення влади більшовиками було актом не послідовного історичного розвитку капіталістичного суспільства в дусі марксової теорії краху капіталізму, а чисто політичною дією насильницького захоплення державної влади.

Захопивши владу, більшовики опинилися перед мільйонами дрібних селянських господарств, яким вони віддали землю, дезорганізованою внаслідок війни великою промисловістю, що займала відносно невеликий відсоток в економічній структурі, і великою кількістю дрібних промислових підприємств. Отже, все це не було схоже на картину, що її уявляли собі творці соціалістичного ідеалу і соціалістичні теоретики як другий день соціалістичної революції. Більшовики розуміли це і не наважувалися в перший час після революції перейти до корінної перебудови відносин в країні. Лише створивши протягом декількох років величезний апарат придушення всякого опору, вони почали в кінці 20-х років переходити до побудови основ соціалістичного господарства і у 1929 році радянське господарство стало на шлях “побудови соціалізму в одній країні”. Отже перед більшовиками постало завдання: заповнити якимсь матеріальним змістом рамки соціалістичного устрою, який вони з фанатичною упертістю вирішили провести в життя. Вони повинні були зламати відносини, які склалися після революції й в основному характеризувалися пануванням дрібного господарства, і почати будувати соціалістичне господарство (насамперед велику промисловість) та соціалістичне суспільство з гори за допомогою держави й адміністративного апарату. Це вони й стали робити без жодних застережень [1].

Констатація того факту, що соціалістичні відносини на території колишньої Російської імперії, в тому числі — в Україні, були наслідком примусу державної влади, тобто штучною побудовою, є одним з найважливіших моментів для розуміння суті й природи радянського господарства і всіх подій, які відбувалися на протязі 30-х і 40-х років та призвели до Голодомору в Україні.

Насильницьке впровадження соціалістичного устрою ламало відносини, що склалися на протязі багатьох років, особливо в сіль-

ському господарстві, - яке й далі, незважаючи на революцію, базувалося в основному на почутті приватної власності, - і було пов'язано з руйнуванням добробуту широких народних мас. Населення неминуче змушене було відповісти на це опором, який привів до перманентної жорстокої війни між більшовицькою державою і мільйонними масами і супроводжувався нечуваним в історії організованим знищенням людей державою. Оскільки земельні відносини саме на Україні стояли на перешкоді проведенню цієї політики утворення соціалістичного господарства, Україна постраждала особливо жорстоко.

Суспільна колективізація і голод в Україні 1932-1933 рр. фізично зруйнували соціально-економічні підвалини національної самобутності українських селян. Самостійні українські хлібороби ставали колгоспниками-кріпаками, які примусово виконували безкінечні державні замовлення за символічну і мізерну платню. Адже у селянина традиційно приватно-власницька психологія. Матеріальні блага, що нагромаджувалися працею поколінь, ставали уособленням сили, гідності та самоповаги їхнього власника. Ліквідація приватної власності, колективізація, здиригівство, практика "витискування останнього" за допомогою "чорних дощок", "буксирів" та інших механізмів доведення до зубожіння перетворювала ледь живих від голоду селян у сліпих виконавців волі влади.

Соціальні відносини склалися в цей період, на жаль, не краще, ніж економічні. Діяльність різних громадсько-суспільних організацій, які могли б допомогти голодуючим в Україні, обмежувалась, переважно, незначними акціями, а то і просто лише урядовими постановами і наказами. Профспілки, комсомол, Червоний Хрест, вітчизняні журналісти, як відомо, намагалися заперечити сам факт масового голоду. Значна сума прибутків Українського Червоного Хреста у 1933р. - 63 млн. крб. - не була використана для допомоги голодуючим тому, що "голоду не було" й інструкціями "згори" не лише заборонялося лікарям цих установ надавати допомогу голодуючим, а й приписувалося справжні причини смерті від голоду маскувати під різноманітні хвороби. Наприкінці 1932 року

свідомості про смерть заборонили виписувати взагалі, а порушників інструкцій жорстоко карали [2].

Офіційна точка зору заперечувала сам факт голоду. В директивних документах — ані згадки про нього. Преса тих часів, що зберігається у фондах Державного архіву друку Книжкової палати України, містить такі вирази: “продовольчі труднощі”, “прорив на господарському фронті”, “допомога від недороду” тощо.

Цікаво, що член Асоціації дослідників голодоморів в Україні Петро Ящук наводить фразу Л. Кагановича, сказану ним у 1933 році англійському журналістові Е. Креншов на запитання про голод в Україні і виявлені випадки людоїдства: “Нехай краще вони самі себе з’їдять, ніж вони будуть їсти нас...” [3].

Голодомор - геноцид 1932-1933 років, який став найбільшою трагедією народу України за всю історію. Він мав надзвичайно негативні наслідки для українців:

1. Окрім очевидних людських втрат та величезного морально-го удару голод завдав непоправної шкоди українському національному життю. Він практично знищив старе українське село з його багатими народними традиціями: працелюбність, любов до землі, релігійність, шана й повага до старших тощо. Замість нього з’явилося колгоспне село з мешканцями, які вже ніколи не повставали проти радянської влади.

2. Колективізація приглушала почуття індивідуалізму, яке було основним для ідентичності українського селянина.

3. На декілька поколінь Голодомор імплантував у свідомість селянства соціальний страх — страх голоду і смерті, політичну апатію і пасивність.

4. Голод перервав тяглість поколінь у розвитку української національної еліти.

5. Голод призупинив українізацію міст Сходу і Півдня України, після нього поповнення міського населення переважно за рахунок імміграції з Росії тощо.

Отже, Голодомор 1932-1933 рр. в Україні не був випадковим історичним явищем. Він був об’єктивно зумовлений цілим комп-

лексом ознак життя суспільства, серед яких важливу роль відіграли саме соціально-економічні передумови його виникнення. Врахування цього історичного досвіду не дозволить майбутнім поколінням українців повторювати трагедії минулого.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Васильів М. Вступ до економічних наук, - Український вільний університет — Мюнхен, 1985. - 213с.
2. Голод 1932-1933 років в Україні: причини та наслідки / С.І. Білокін, О.М. Веселова, Т.В. Вронська [та ін.]. - К. : Наук. Думка, 2003. - 888с.
3. Голод-геноцид 1933 року в Україні: історико-політичний аналіз соціально-демографічних та морально-психологічних наслідків: міжнар. наук.-теорет. конф., Київ, 28 листоп. 1998 р. : матеріали / редкол.: С. Кульчицький (відп. Ред.) [та ін.].- К. ; Нью-Йорк : М.П. Коць, 2000. - 536с.
4. Джеймс Мейс. Ваші мертві вибрали мене. - К., 2008. - 672с.
5. Долішня Н., Рослюк С. Посттравматичні наслідки Голодомору // Медицина світу. - 2011. - Том XXX. - Ч.4

ГОЛОДОМОР 1932-1933 – НАЙСТРАШНІША ТРАГЕДІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Чимало лихоліть випало на долю України. Однією з найсумніших сторінок нашої історії є Голодомор 1932-1933 – геноцид української нації, цілеспрямоване винищення населення України. Від голоду в Україні, відомого як голодомор, померло, за уточненими даними, від 3 до 5 мільйонів людей. Голодомор в Україні тривав 17 місяців – з квітня 1932 року до листопада 1933 року. За свідченнями істориків в Україні помирало 17 людей щохвилини, 1 000 людей щогодини і майже 25 000 людей щодня. На думку більшості істориків, причиною виникнення в Україні голоду 1932-33 років стала примусова і репресивна для селян політика хлібозаготівлі, яку провадила комуністична влада. У документах Політбюро ЦК КП(б)У збереглися записи про те, як восени 1932 року відправляли з України так звані «зелені ешелони» для забезпечення промислових центрів Росії продуктами харчування. З України вивозили не лише посівний матеріал, але й продукти, заготовлені селянами на зиму. За розпорядженнями уряду, заборонялась будь-яка торгівля в сільській місцевості, призупинялося продовольче постачання сіл, переслідувалося та каралося на 10 років ув'язнення та розстріл будь-яке використання хліба для оплати праці в районах, що не виконали хлібозаготівельних планів, запроваджувалася система натуральних штрафів, товарних репресій. Питома вага українського зерна в загальносоюзному обсязі хлібозаготівель сягала більше третини, а по окремих регіонах перевищувала планові завдання для Північного Кавказу, Центрально-Чорноземного регіону, Казахстану та Московської області разом узятих. За даними Станіслава Кульчицького, восени 1932 року в Україні було майже 25 000 колгоспів, яким влада висунула завищені плани хлібозаготівлі. Попри це, 1500 колективних господарств зуміли виконати ці плани і не

потрапили під каральні санкції, тому смертельного голоду на їхніх територіях не було.

У селян, які не вкладалися в плани хлібозаготівель і боргували державі зерно, конфісковували будь-яке інше продовольство. Воно не зараховувалося як сплата боргу і було лише каральним заходом. Політика натуральних штрафів мала змусити селян здати державі начебто приховане від неї зерно, якого насправді не було. У грудні 1932 року другий генсек ЦК КП(б)У Станіслав Косіор доповідав Сталіну: «Найбільший результат дає застосування натурштрафів. За корову і свиню нині колгоспник і навіть одноосібник міцно тримаються».

У серпні 1932 року під приводом того, що розкуркулені селяни та «інші антисоціальні елементи» розкрадають вантажі з товарних поїздів та колгоспне і кооперативне майно, Сталін запропонував новий репресивний закон про охорону державного майна. Закон передбачав за такі порушення розстріл з конфіскацією майна, а за пом'якшуючих обставин – 10 років ув'язнення. Засуджені не підлягали амністії. За каральним документом закріпилася народна назва «закон про п'ять колосків», оскільки винним у розкраданні державного майна фактично був кожен, хто без дозволу зібрав на колгоспному полі кілька колосків пшениці. За перший рік дії нового закону за ним засудили 150 000 осіб. Серед засуджених був і мій прадід Телішевський Олекса, мешканець села Кологури Жидачівського району Львівської області. За жменьку колосків дідуся забрали до Харківської в'язниці, у якій відсидів 5 років. Повернувся дідусь звідти з підірваним здоров'ям і надломленою психікою. Закон діяв до 1947 року, однак пік його застосування припав саме на 1932-33 рр.

У 1920-30-х роках газети регулярно публікували списки районів, сіл, колгоспів, підприємств чи навіть окремих осіб, які не виконували планів із заготівлі продовольства. На боржників, котрі потрапили у «чорні списки», накладали різноманітні штрафи і санкції, застосовували прямі репресії. У роки голоду потрапляння села на «чорну дошку» означало вирок його жителям.

Найбільше постраждали від голоду мешканці сучасних Харківської, Київської, Полтавської, Сумської, Черкаської, Дніпропетровської, Житомирської, Вінницької, Чернігівської, Одеської областей та Молдови, яка тоді входила до складу УРСР. Близько 81% загиблих від голоду в Україні були українцями, 4,5% — росіянами, 1,4% — євреями та 1,1% — поляками. Серед жертв було також багато білорусів, болгар та угорців. Дослідники відзначають, що розподіл жертв Голодомору за національністю відповідає національному розподілу сільського населення України. «Вивчаючи дані РАГСів про національну приналежність померлих, ми бачимо, що в Україні люди гинули за ознакою місця проживання, а не національності. Невисока питома вага загиблих росіян і євреїв у їхній загальній кількості, оскільки вони жили переважно в містах, де функціонувала карткова система забезпечення продовольством», — пише історик Станіслав Кульчицький.

Першим про голод в СРСР повідомив англійський журналіст Малкольм Магерідж у грудні 1932 року, пише дослідник Станіслав Кульчицький. У трьох статтях в газеті *Manchester Guardian* журналіст описав свої гнітючі враження від поїздок Україною та Кубанню, розповівши про голод серед селян. Магерідж засвідчив масову загибель селян, однак не назвав конкретних цифр. Після першої ж його статті радянська влада заборонила іноземним журналістам їздити по вражених голодом територіях країни. У березні сенсаційні відкриття Магеріджа спробував заперечити кореспондент «*Нью-Йорк Таймс*» у Москві Волтер Дюранті. Його замітка називалася: «Росіяни голодують, але не вмирають від голоду». Коли про проблему почали писати інші американські газети, Дюранті підтвердив факт масових смертей від голоду.

Саме слово «Голодомор» вперше з'явилося в друкованих працях українських емігрантів у Канаді та США в 1978 році. У СРСР на той час історикам дозволяли лише говорити про «труднощі з продовольством», але не про голод. Із вуст партійного високопосадовця слово «Голодомор» вперше прозвучало в грудні 1987 року. Тоді перший секретар ЦК КПРС Володимир Шербицький, висту-

паючи на урочистостях з нагоди 70-ліття УРСР, визнав факт голоду 1932-33 рр. Коли про цю тему почали дискутувати дедалі відвертіше, у 1990 році ЦК Компартії України дозволив публікацію книжки «Голод 1932—1933 рр. в Україні: очима істориків, мовою документів». За словами Станіслава Кульчицького, справжній тираж видання був усього 2,5 тис. примірників і воно стала бібліотечним раритетом.

Минуло 85 років від того часу. Нечисленні свідки Голодомору неохоче згадують про ті важкі часи голоду, холоду й страху. Доведені до відчаю люди їли все, що можна і не можна було їсти: варили лободу, лушпиння від картоплі, ловили пацюків, мишей, жаб. Траплялися випадки людодїства. У роки голодомору канїбалїзм був абсолютно несвідомим явищем, результатом затьмарення розуму людини від нестерпного голоду і відчаю. За деякими даними за канїбалїзм під час Голодомору засудили понад 2500 людей.

Понад 20 країн визнали голод в Україні 1932-33 рр. геноцидом української нації. Однак це питання досі викликає запеклі дискусії серед істориків та політиків.

Лїтература

1. Барка В. К. Жовтий князь: роман / В.К.Барка. –К.: Київ. Правда, 2003. – 320 с.
2. Клен Ю. Прокляті роки // Вибране / Ю. Клен, упоряд., авт. передм. та приміт. Ю. Ковалів. - К.: Дніпро, 1991. - С. 109 - 129.
3. Моцний А. Страшна правда голодомору (спогади про голодомор 1932-1933 років): [худож. – публіц. Вид. / М.І.Мулик. – Івано-Франківськ, 2003. – 82 с.
4. Станїслав Кульчицький. Голодомор 1932-1933 // Українське радянське суспільство 30-х рр. ХХ ст.: нариси повсякденного. – 2012. – 2. – С. 54-79.
5. Станїслав Кульчицький. Український Голодомор: оцінка втрат // Краєзнавство. – 2013. – 4. – С. 37-54.

*Павло Содомора,
д. ф. н., завідувач кафедри
латинської та іноземних мов
Львівського національного медичного університету
імені Данила Галицького*

УКРАЇНСЬКИЙ ЕТНОС ЯК ТАРГЕТНА ГРУПА ГЕНОЦИДІВ

Гібридна війна — сучасний термін з великою історією. Український народ з власного досвіду може розповісти про різні форми винищення цілих націй. Геноцид відрізняється від інших злочинів проти людства тим, що, окрім кількості жертв має ще й чітку спрямованість — не проти людей взагалі, а проти чітко окресленого кола різновиду людських груп. До того ж, спрямований не проти окремих членів таких груп, тобто найактивніших, а проти груп загалом. Українське село, проти якого спрямовувалися радянські голодомори, було джерелом культури — не тієї культури, якої можна навчитися з книжок чи шкільних лав, а культури вродженої, генетично вкарбованої у душу кожної людини, народженої на українській землі. Саме близькість до землі має ключове значення для збереження етногенетичної пам’яті, тієї, яка є визначальною рисою українського громадянина, яка зберігає його “українськість” далеко поза межами рідного краю упродовж багатьох років та поколінь.

На сьогоднішній день маємо досить багато розвідок про голодомори, і анотований довідник “Голодомор 1932-33 років за документами ГДА СБУ”, виданий Центром досліджень визвольного руху у Львові у 2010 році, є потужною працею та значним вкладом у висвітлення питання та донесення його до народних мас. Адже незнання та неосвіченість — поплічники комуністичного режиму, які важко викорінювати й сьогодні. Неймовірно, але багато людей й досі безапеляційно відкидають очевидні історичні факти.

Події у Європі 20-х років минулого століття давали якусь надію на зміни — однак Перша світова війна, прийшовши в Україну, нічого, окрім біди, не принесла. Після повалення Української Народної Рес-

публіки у листопаді 1920 року більшовицький режим розпочав на її території активні дії щодо недопущення відновлення незалежності української держави шляхом жорстокої репресивної політики, спрямованої на встановлення комуністичного ладу і придушення будь-яких партійних рухів, які обстоювали ідею української незалежності. З цією метою було розпочато колективізацію, депортацію українських селян, конфіскацію майна, репресії та фізичне знищення українців.

Згідно з даними Висновку судової комплексної історико-правової експертизи від 28 грудня 2009 року, внаслідок цілеспрямованих дій вищого керівництва Союзу в Україні протягом другої половини 1932 року — першої половини 1933 року було вчинено злочин, передбачений частиною 1 статті 442 Кримінального кодексу України. Вищим керівництвом ухвалювалися та виконувалися рішення, спрямовані на навмисне позбавлення жителів сільської місцевості України всіх продуктів харчування і доступу їх до їжі, що спричинило масове вбивство голодом представників частини української національної групи як такої, оскільки абсолютну більшість сільського населення склали українці, а більшість українців становили селяни. На території України були навмисне створені умови, розраховані на знищення українських селян.

Під прицілом було село, власне те село, у якому, “співали, ідучи дівчата”. Тому що на асфальті ніщо не росте, навіть пісня. Беззаперечно доведено, що Голодомор було і сплановано, і здійснено як один з етапів спецоперації проти частини української національної групи як такої, оскільки саме українська нація, а не національні меншини, виступала суб’єктом державотворчого самовизначення. Лише вона, єдина з усіх республік, могла дієво реалізувати закріплене Конституцією 1924 року право на самовизначення. Лише українська нація могла потенційно вийти з Союзу і утвердитися як незалежна держава. Саме тому безпосереднім об’єктом Голодомору стала українська національна група та її основний на тодішній час складник — українські селяни.

Пісня, народжена в Україні, неймовірно жахала загарбників, як і жахає досі. А оскільки пісня народжувалася насамперед в селі,

тому й винищували село насамперед. Сьогодні, коли вже мало що залишилося з українських сіл завдячуючи алкоголю та російській “музиці”, яку називаємо цим словом зовсім умовно, бо нічого спільного із музикою, окрім зовнішності, вона не має, “машина смерті”, запущена ще в ті часи, не перестає працювати. Геноцид продовжується, однак розмах, звичайно вже не такий, як у його “зоряні часи”. Останнім часом приціл спрямовується на конкретних осіб. Івасюк, як і багато інших, є цьому кричущим прикладом. Тепер під прицілом — вибрані (таке завдання стояло під час ліквідації Майдану). Навіть в останні роки неможливо було отримати дозвіл на створення власне українського радіо, на якому можна було б чути лише українську пісню, при тому, що “чисто” іноземних є багато. Це — інерція цього ж геноциду, з яким, борючись, також і сьогодні гинуть українські люди.

У жодному архіві в Україні та за кордоном не виявлено документів із точними даними про втрати населення України в роки голодомору. Співробітник статистичного відділу у Харкові записав у своєму щоденнику 6 мільйонів за 1932-1933 роки. У листівці 1939 року, яка закликала селян не давати хліба більшовикам, зазначалася цифра 8 мільйонів. Згідно з висновком судової науково-демографічної експертизи Інституту демографії та соціальних досліджень, внаслідок вчиненого геноциду в Україні загинуло 3 млн. 941 тис. осіб. Встановлено 857 масових захоронень жертв. На цьому гібридна війна не зупинилася — українці продовжують гинути. Інформаційну війну з окупантом ми програємо — це реальність. Точних архівних даних і цього разу не буде, оскільки жертв знову ж багато — усе відслідкувати неможливо. Єдине, що врятує націю — історична пам’ять.

*Галина Стечак,
кандидат педагогічних наук, старший
викладач кафедри українознавства
ЛНМУ ім. Данила Галицького*

ДІТИ ЧАСІВ СКОРБОТИ

Голодомор винищив або покалічив ціле покоління селянських дітей в Україні. Згубність такого явища неможливо переоцінити. Доля дітей у цій величезній катастрофі найбільше приголомшує розум і не може бути виправдана з будь-якого погляду.

Знімки дітей із кінцівками, що виглядають як палиці, і веслоподібними головами доводять до нестями, як це завжди буває у важких обставинах. Один спостерігач так пише про вцілілу дитину: «Бідний хлопчик бачив так багато смертей і так багато страждань, що, здається, вважав усе це частиною життя. Для нього не було іншого життя. Діти завжди сприймали страхіття свого становища як щось самозрозуміле».

Війну проти дітей більшовики виправдовували «історичною потребою», і відсутність «буржуазної сентиментальності» у виконанні рішень партії стала засобом перевірки якостей справжнього комуніста.

У книзі Роберта Конквеста «Жнива скорботи» зазначено, що «ще у 1929 р. газета «Просвещение Сибири» зазначала, що «деякі товариші, які приїжджають для заготівлі хліба, рекомендують робити все, щоб заохотити випадки переслідування куркульських дітей, які трапляються в школі, використовуючи ці переслідування як засіб тиску на куркулів-батьків, які приховують зерно. І їхні поради, очевидно, втілюються на практиці, оскільки можна констатувати посилення класового антагонізму серед школярів – починаючи від цькування молодших і кінчаючи бійками старших».

Також у ці часи мало місце переслідування дітей за дії їхніх батьків. Дітей «куркулів» часто залишали напризволяще, коли обох батьків арештовували.

Проте у багатьох випадках люди були сміливими та порядними. Як дізнаємось з розповідей, наприклад, в одній родині, де бать-

ка давно заарештували, а мати просто вмирала від втоми в полі, селяни, які працювали поруч, брали дитину до своєї хати. Типовим прикладом може слугувати історія одного українського селянина, який відмовився вступити до колгоспу. За це його арештували, побили та заслали, а дружина повісилася в коморі. Тоді бездітна родина взяла їхнього малого хлопчика до себе. Подібних історій сиріт – жертв колективізації, яких приймали до себе селяни, безліч.

Іноді людська передбачливість та винахідливість рятували родини. Читаємо такий факт: «Одна особа, що пережила лихоліття, розповідає, що, повернувшись додому після школи, вона побачила хату порожньою та замкнутою. Батька заарештували, а матір і маленьких дітей взяла до себе бідна селянська родина. Щоб урятувати їх, оповідач та його 12-річний брат мусили переховуватися і взагалі жити на власний розсуд. Однак батькові вдалося втекти, і він став мандрівним чоботарем. Замість платні за роботу він просив усіх посилати харчі його родині».

Залишившись сиротами, діти жили на межі людського існування, і багато з них померло. Як і стосовно дорослих, дослідники не можуть стверджувати точно, скільки дітей стали жертвами депортацій, а скільки – голоду, але існують докази того, що голод був страшнішим лихом.

Отож, у 1932 році становище дітей українських селян було вкрай жахливим. Голод не лише постійно посилювався, він здійснював також величезний психічний тиск на людей. А якщо стверджувати загальніше, то це був просто голод - не більше і не менше. І часом він примушував робити вибір, що межував із божевіллям. Так, навесні 1934 року одна жінка сказала тим, що милувалися її дітьми, що мала їх аж шестеро, але вирішила врятувати «трьох найздоровіших і найрозумніших» коштом смерті інших, поховавши їх за хатою.

У численних випадках діти вмирали вдома разом з усією родиною. Інколи вони гинули останніми і не мали ніякого уявлення, що їм робити. Коли голод ставав зовсім нестерпним, батьки відсиляли своїх дітей з дому в надії, що вони якось виживуть у світі жебрац-

тва та дрібних крадіжок, котрий ніколи не був би їхнім, якби вони залишилися зі своїми родинами.

Найбільше вражають розповіді самих дітей. Так, семирічний хлопчик казав, що після того як його батько помер, а мати спухла так, що не могла встати, вона веліла йому «піти та пошукати собі харчів»; інший хлопчик восьми років покинув домівку, коли обоє його батьків померли; десятирічний хлопчик, залишившись без матері, злякався свого батька та пішов із дому; восьмирічний хлопчик, побачивши своїх батьків опухлими та безпомічними, пішов світ за очі.

Часом мати йшла з дому зі своєю вцілілою останньою дитиною. Існує багато історій про матерів і немовля, які лежали мертві на дорозі чи на вулиці міста. Деякі залишали маленьку дитину коло чийось дверей або просто будь-де – світ не без добрих людей. Американський журналіст, який був очевидцем, описує: «У Харкові я побачив хлопчика, виснаженого, як скелет, що лежав на середині вулиці. Другий хлопчик сидів коло бочки сміття, вибираючи звідти ячну шкаралупу. Коли голод почав посилюватися, селяни відвозили своїх дітей до міст і залишали там у надії, що хтось пожаліє їх. Іноді діти виживали, оскільки потрапляли у більш-менш організовані групи. В інших дітей доля склалася інакше – тих, кому пощастило знайти далеких родичів або якусь роботу.

Проте більшість дітей в цей жахливий час були безпритульними. У 1935 році було оголошено, що передання «безпосередньої та негайної відповідальності за опіку над дітьми сільрадам і колгоспам... врешті створює умови, коли можна буде покласти край появі безпритульних і незабезпечених дітей. Цей захід дасть можливість зупинити потік таких дітей із сіл у міста з метою прийняття до дитячих будинків». У той час за офіційною статистикою 75% безпритульних приходили із села.

З різних джерел дізнаємося про існування «дитячих трудових колоній», тобто таборів-в'язниць, до перебування в яких дитину можна було присудити. Переважно заарештовували та депортовували дітей «куркулів», з яких згодом виростали затяті противники радянської влади.

Однак, набагато більше дітей опинилися у звичайних тюрмах чи таборах. Навіть безпритульні діти з «некримінального елементу» отримували суворе покарання. Про це описує вже згадуваний нами Роберт Конквест: «у березні 1933 року на полтавському залізничному вокзалі спеціальний вагон перевели на бічну колію, і дітей, що юрмилися навколо у пошуках їжі, числом до 80, загнали до нього силою з наміром везти до колонії. Їм дали сурогатної кави з підсмажених зернин і трохи хліба. Проте діти швидко померли, і їх довелося поховати неподалік. Залізничник підсумував свою розповідь так: «Це було настільки буденним, що ніхто не звернув на це жодної уваги». І такі випадки, на жаль, були не поодинокими.

Поруч з такими, існували і зовсім інші дитячі заклади, так звані дитбудинки або «притулки». З джерел дізнаємось, що такі заклади ще на початку 1930 року, ще до масового голоду, вже перебували в поганому стані. У журналі «Народное просвещение» написано: «Матеріально дітей забезпечують усе менше й менше, у багатьох дитбудинках бруд, безліч вошей, брак дисципліни, відсутні навички колективного життя».

В урядовому указі про ліквідацію дитячої безпритульності від 31 травня 1935 року зазначалося, що керівництво дитбудинками здійснюється недостатньо через погану організацію господарювання та освіти; боротьба з дитячим хуліганством і кримінальним елементом серед дітей і підлітків ведеться неактивно, а в деяких місцях зовсім відсутня; не створено умов, коли діти, які з тієї чи іншої причини опинилися на вулиці, відразу були б улаштовані у відповідних дитячих установах або повернуті батькам. «Батьки та опікуни, байдужі до своїх власних дітей, які дозволяють їм займатися хуліганством, крадіжками та бродяжництвом, не вважаються відповідальними». Цей пункт вельми чітко характеризував життя безпритульних.

У більшості дитбудинки мало чим відрізнялися від звичайних тюрем. Проте, багато дітей усе ж щасливо перейшли ці пекельні кола, «опікувані» органами міліції та безпеки, та працювали згодом на порядних професійних посадах. Інші опинилися у злочинниць-

кому середовищі. А ще інші, як жахливий парадокс, стали матеріалом для вишколу кадрів самого НКВС. Роберт Конквест наводить дані, що у Білокерченській дитколонії під Майкопом на Північному Кавказі половину вихованців послали у 16-річному віці до спеціальної школи НКВС. Часто це були діти з кримінального середовища. Одного такого, який колись убив селянина і підпалив церкву, впізнав місцевий житель, заарештований у Баку, в одному зі своїх слідчих.

Справжній моральний парадокс, таким чином, полягав у тому, що дітей, чиїх батьків знищив режим, виховували за допомогою методів, які розбудили в них найзвірячіші інстинкти, внаслідок чого вони стали найогиднішими прислужниками цього ж режиму. І для цього не обов'язково було працювати в органах безпеки. Прищеплюючи молоді перекручене сприймання дійсності, влада калічила їх духовно, а це було, мабуть, жахливіше, ніж фізичне знищення.

Фізичне усунення, звичайне вбивство дітей у цьому жахливому часі також мало місце. Коли проблема безпритульності стала завеликою для місцевих урядовців, безпритульних почали розстрілювати у великих кількостях. Указ, який узаконював страту 12-річних і старших дітей, фактично вступив у силу лише 7 квітня 1935 року. Проте кількість дітей до 12 років, які вмерли з голоду в 1933 році або були депортовані у 1930 році, безсумнівно показує, що в часи «посилення класової боротьби» і значно молодші також могли чекати найгіршого. Вважалося, що у 12-річної людини «класова свідомість» уже цілком сформована і вона має за неї відповідати.

За твердженнями старшого співробітника ОДПУ, ще 1932 року вийшло конфіденційне розпорядження стріляти у дітей, які обкрадали залізничні вагони, що проходили транзитом. Але страчували не лише за крадіжки. У Лебединському дитячому центрі 76 дітей, що заразилися сапом від неякісної конини, було розстріляно.

Отож, «небажаних» дітей позбувалися за допомогою різних засобів. Повідомлялося також, що деяких топили в баржах на Дніпрі. Але більшість дітей загинула від голоду. З різних джерел дізнаємося про більш-менш чіткі підрахунки кількості таких жертв.

У 1970-ті роки радянський демограф-дисидент М.Максудов зазначав, що «не менше трьох мільйонів дітей, народжених між 1932 і 1934 роками, вмерли від голоду». Першими вмирили саме новонароджені. Перепис 1970 року виявив 12,4млн, осіб, народжених між 1929 і 1931 роками, які вижили, і лише 8,4 млн, народжених між 1932 і 1934 роками. У 1941 році у школах було менше 7-річних, ніж 11-річних, враховуючи, що група 11-річних також сильно потерпіла. Проте, ця диспропорція має залежність від регіонів.

Автор наводить приклад, що « в одному селі зазначали, що «з малих хлопців жоден з десятих не вижив» (малих хлопців і в інших місцях характеризують як найуразливішу категорію з усіх). В одній окрузі Полтавської області із загальної кількості померлих від голоду (7113 осіб) виділено категорію залежно від віку та статі, що дало такі цифри: діти (до 18 років) - 3549; чоловіки - 2163; жінки – 1401. Учителька з села Нові Санжари Дніпропетровської області повідомляє, що на початку 1934 року вона не мала кого вчити; інший учитель твердив, що з 30 учнів залишилось тільки двоє.» І таких прикладів є багато.

Із цього можна робити логічний висновок, що з 7 млн померлих від голоду близько 3 млн були діти, і в більшості малі діти. Ймовірно, що ця цифра жертв була більшою, якщо врахувати жертви розкуркулення, а також додати дітей, на житті яких залишилося чимало рубців морального каліцтва.

Слід зазначити, що заходи проти голоду, яких треба було вжити значно раніше, врешті почали впроваджувати лише під кінець весни 1933 року. У школах між дітьми розподіляли харчі – борошно, крупи та жир. Діти, які не померли до кінця травня, залишилися жити, хоч більшість з них були сиротами.

Література

1. Гришко В. Український голокост – 1933.- Нью-Йорк; Торонто, 1978
2. Вербицький М. Найбільший злочин Кремля.- Лондон, 1952
3. Конквест Р. Жнива скорботи.- Київ: Либідь, 1993.- С.315-330
4. Семенко Ю. Голод 1933 року в Україні. – Мюнхен, 1963

*Галина Хирівська,
старший викладач кафедри українознавства
ЛНМУ імені Данила Галицького*

**ГОЛОД 1932-1933 РОКІВ В УКРАЇНІ
ЯК СПЛАНОВАНИЙ ГЕНОЦИД:
ОГЛЯД ПРИЧИН І НАСЛІДКІВ ТРАГЕДІЇ,
ЇХНЕ ВИСВІТЛЕННЯ У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ**

То був страшний навмисний голод,
Стріла була така нищівна!
Щоби згромадити стодолю
Колгоспної катівні.
...То був страшний навмисний злочин,
Такого ще земля не знала.
То був такий державний злочин
Здригнулась навіть мертва Кафа,
Мерцями віялося поле.
Ні хрестика, ані могили,
То був такий навмисний голод...
Чи, Боже, й Ти вже був безсилий?

30-і роки — це не стихійне лихо, а зумисне підготовлений голодомор, спланований геноцид.

Треба було назавжди залякати селянина, поставити його на коліна, щоб ніколи не виникла думка бути господарем на своїй землі. Колгоспи були зручною формою, з допомогою якої було легко викачувати ресурси в державний бюджет. Чим вони і привернули до себе увагу Сталіна, який на початку 1928 р., в умовах надзвичайних заходів по ліквідації “кризи хлібозаготівель”, висунув лозунг суцільної колективізації. З самого початку колективізація розглядається як засіб для прискорення індустріалізації, розв’язання хлібної проблеми, ліквідації заможного селянства – головного ворога радянської влади.

Перший п'ятирічний план було оцінено як важливий крок на шляху до суцільної колективізації. По СРСР передбачалося об'єднати в колгоспи 18-20 % селянських господарств, в Україні — 30%.

1 березня 1928 р. Секретар ЦК ВКП(б) В. Молотов оголосив, що оцінка роботи місцевих парторганізацій буде прямо залежати “від успіхів у розширенні посівів і колективізації селянських господарств”.

У ході колективізації постало питання про долю заможних селян. Офіційна ідеологія зображувала їх як куркулів, лютих ворогів радянської влади, жорстоких експлуататорів, незважаючи на те, що основою їхнього добробуту, зазвичай, була праця всіх членів родини, ощадливість, хазяйновитість. Ця частина селянства була найміцніше зв'язана із землею й не бажала з нею розлучатися. За даними статистики, в Україні 1927 р. заможні селянські господарства становили 3,8% загальної кількості, або 200 тис. в абсолютному обчисленні.

З 1927-1928 рр. у політиці держави щодо заможного селянства з'являються нові акценти: посилено оподаткування, обмежено оренду землі, заборонено використовувати найману працю, купувати машини, реманент, збільшено податки. Ситуація поставила заможних власників перед необхідністю ділити землю між членами сім'ї, розпродувати майно й худобу та переїжджати до міста. Йшло вибіркове “розкуркулення”. Внаслідок цього кількість заможних господарств різко зменшилась і за даними ЦСУ УСРР у 1929 р. становила 72,8 тис.

У квітні 1929 р. На XVI партконференції секретар ЦК КП(б) У П. Любченко висловив думку, що куркулі можуть працювати в колгоспі. Лише в квітні 1929 р. після листопадового пленуму ЦК ВКП(б), який проголосив перехід до суцільної колективізації, на конференції аграрників-марксистів Й.Сталін визначив нове стратегічне завдання — перехід від політики обмеження до політики ліквідації куркульства як класу. Цей висновок увійшов у постанову ЦК ВКП(б) від 5 січня 1930 р. “Про темпи колективізації і заходи допомоги держави колгоспному будівництву”.

Наприкінці січня була опублікована постанова ЦК ВКП(б) “Про заходи по ліквідації куркульських господарств у районах суцільної колективізації”. Особливо інтенсивно терор проти заможних селян провадився в перші місяці 1930 р. На 1 червня було “розкуркулено” 90 тис. селянських господарств України. Характерно, що під “розкуркулення” потрапляли не лише заможні господарства, а й ті, які не погоджувалися йти в колгоспи. Створивши колгоспи, держава встановила над ними всеохоплюючий контроль. Першою їх заповіддю були поставки державі. До голоду держава штовхала село, яке відмовлялося прийняти колгоспну систему з початку колективізації. Замість того, щоб рятувати, держава посилила на них тиск, прагнучи за будь-яку ціну виконати план хлібозаготівель. Тим країнам, що бажали допомогти українцям, ствердно говорили про те, що все гаразд.

Отже, національно-політичні та соціально-економічні чинники, які стали причиною голодомору:

- знищення українських селян, як свідомої національної верстви, яка відкрито протистояла сталінському керівництву;
- підвищення планів хлібозаготівель у рік неврожаю зернових культур;
- запровадження “свідомо здійснюваної конфіскації продовольства” за невиконання планів хлібозаготівлі;
- надмірний хлібний експорт.

Взимку 1932-33 р. помирало в Україні 17 чоловік на хвилину, 25 тисяч щодня. 22 місяці голоду... Проти працюючого, безвинного українського народу велася справжня війна. До цього голоду держава штовхнула село, яке відмовлялось прийняти колгоспну систему з початку колективізації. У багатьох селян у 1931 р. вилучили усе зерно, у тому числі і посівний фонд. Фізично ослаблене селянство не могло ефективно провести весняну кампанію у 1932 р., було засіяно трохи більше половини запланованих площ, проте частина посівів загинула. І все ж врожай 1932 р. міг забезпечити мінімум продовольства. Але цього не сталося...

У деяких районах місцеве керівництво дозволяло колгоспам залишити зерно для сівби й у страховий фонд. Так зробило керів-

ництво Орімівського району Дніпропетровської області. За що Сталін наказав вчинити над ним розправу. Агронома було засуджено до розстрілу, п'ятьох керівників — до 10 років концтаборів, ще 5 — до 8, двох — до 5 років. Маючи інформацію про голод, держава посилила тиск на село, прагнучи виконати план хлібозаготівлі. В Україні хлібозаготівельну кампанію очолив Молотов, який діяв особливо жорстоко: 6 грудня 1932 р. була прийнята постанова партії про “чорні дошки”, на яких було записано 85 районів України, де проводилися конфіскації продовольчих і посівних фондів, припинялося постачання товарів, а щодо колгоспників вчинялися репресії. У січні 1933 р. Постишев очолив кампанію репресій проти тих комун, які не спромоглися ефективно виконати роль катів власного народу. Протягом року з лав КП (б)У виключено 100 тис. чоловік.

На одного працівника виділялось по 100-300 г хліба, але діти, які не працювали, не мали і цих крихт. Виявом дитячої смертності ніхто не займався. На Харківщині лише за один день 11 травня 1933 р. в чотирьох селах Балаклійського району померло 300 дітей. В Харкові 50% трупів — діти. Про голод знали керівники Франції, Великобританії, Німеччини, Італії, США і Канади. Але уряд СРСР заявив, що ніякого голоду в Україні нема, це вигадка ворогів Советського Союзу. На допомогу Сталіну прийшли продажні чужинці. Через страх перед керівництвом селяни відмовлялися від допомоги, що пропонувалася з-за кордону. Коли один з керівників партійно-державного керівництва України Р. Терехов розповів про голод на Україні, був позбавлений посади. Терехову пощастило: заступництво за голодуючих селян коштувало йому тільки посади.

Перші згадки про голод в Україні з'явилися у західній пресі одночасно з першими людськими жертвами. Перші ґрунтовні дослідження фактів про голодомор здійснив у кінці 40-х на поч. 50-х р. ХХ століття Дмитро Соловей. Дослідження голоду 1932-33 р. в Україні почалося наприкінці 80-х років. Вперше, 25 грудня 1987 р., перший секретар ЦК Компартії України В. Щербицький побіжно згадав про голод у своїй доповіді. 18 лютого 1988 р. “Літературна Україна” опублікувала доповідь, у якій Сталіна звинувачено у

здійсненні жорстокої кампанії хлібозаготівель, наслідком якої став голодомор. У сучасній Україні найвідомішим дослідником голодомору є Станіслав Кульчицький.

Сьогодні на шляху утвердження незалежної України не маємо права оминати трагічні сторінки нашої історії. Усі матеріали маємо зібрати і зберегти в пам'ять про тих, хто невинно загинув внаслідок страшної трагедії, яку радянська влада змусила пережити наших предків. Гіркі й до щему та оніміння болючі слова правди про страшну трагедію читаємо на сторінках творів української літератури. Першим художнім твором в українській та світовій літературі про велику трагедію віку був роман Уласа Самчука "Марія". Твір написано по гарячих слідах, у 1933 році, в ньому вперше оприлюднено сувору правду про голодомор. Тему голоду ґрунтовно розробляли письменники української діаспори Улас Самчук, Василь Барка, Тодось Осьмачка. Страшну трагедію описав В. Барка, роман якого є на сьогодні найбільш обґрунтованим історичною конкретикою, вражає страшними фактами. Проблемі голодомору присвячено твори "Діти Чумацького Шляху" та "Дар Євдопеї" Докії Гуменної, у яких автор звинувачує систему, що спричинила до великої трагедії. Твори Д. Гуменної — це дзвін на сполох, нагадування, попередження, що комуністичні ідеї пахнуть кров'ю і смертю. Художньо осмислено причину трагедії в поемі українського дослідника-дисидента М. Рудницького "Хрест". "Голодомор" Євгена Гуцала, "Жовтий князь" В. Барки, "Меморіал-33-й: Голод" (містить 1000 свідчень) ... усі ці матеріали безцінні.

До божевілля доходили матері, які не знали, що їм робити, коли закінчувалися останні запаси харчів. Що може бути гіршим для матері, ніж такі її останні від трагічної безвиході слова («Остання коліскова», автор А. Листопад)

«Спіте, діти, спіте любі!
Спіте і не просипайтесь»
«Янгол божий на порозі
Вже не буде їсти хтітись.
І не будуть пухнуть нозі.»

«Натопила маковинням...
Затулила лядку й комин
І в тумані темно-синім
Заспівала колискову.
Засинай навіки, доню,
То моя остання ласка,
З материнської долоні.»

Трагізмом реальності віє і від поезії О.Олеся із циклу поезій «Голод». В одній із них зображено божевілья матері від голоду і моменти її прозріння після трагедії дітовбивства заради їжі.

Ввечері голову вчора одрізала.
Доні... дитині моїй,
Вдосвіта, вранці сьогодні поснідала.
Що це я, що це я? Боженьку мій!
Так я одрізала пилкою голову,
Думала: м'ясо я з'їм...
Думала — м'ясо, а їла я коливо...
Коливо, коливо, бий мене грім!
Царство небесне їй. Ти не лишилася
В світі без мене сама,
Мати твоя не корилася, а билася,
Тільки... вже сили нема.
Людоньки!.. (Що це я сплю?)
Вбила дитину свою!..
З холоду, з голоду я збожеволіла...
Людоньки! (що це я — сплю?)

Ця жахливо трагічна для сприйняття людським розумом трагедія лунає не з одного авторського рядка

«І в кожній родині, із кожної хати
Благають, благають худі рученята.
Дай хліба, мамо, дай хліба, мамо.
Рідна моя, дай хоч кусочок хліба...».

Трагічні наслідки голоду, а саме вбивства людей внаслідок божевільля, найчастіше змальовували у поетичних рядках *«як божевільна їла мати свою дитиноньку майбутню, зомліли навіть поторочі і відвернулись голяфи»*. Дуже промовистими щодо голодомору є вищеподані рядки із поезії, адже *поторочі-* це привиди...

Дуже боляче читати рядки поезій, у яких батьки та діти змагаються за те, щоб шматок хліба дістався саме їм. *«Тиждень терпів я від голоду муки... Федір , мій син, на лежанці лежав, звісно, каліка, терпів і мовчав. Вранці на другий день - зирк аж у руки хтось мені суне кавалок макухи.... Слина пішла. Затрусилися руки... Аж нагло онук вихопив в мене кавалок із рук. Хтів я схопити, побігти, догнати, вирвати з рота! Навколішки стати... В кого спитати б, чи з'їв хоч онук? Може і в нього хтось вирвав із рук?»*. *»Це остання хлібина, остання... Після неї – голодна смерть. Плаче й крас, мов соломинку, Пильно дивиться діввора: Тату, їжте ось цю шкурунку. Майте жалю до нас краплинку- Умирати вже вам пора...»*

Отже, ми вкотре переконалися, що голод 1932-1933 років, який був геноцидом проти українського народу, є найстрашнішою трагедією ХХ століття. Як бачимо, трагічні сторінки нашої історії збережено не тільки у спогадах та історичних матеріалах, а й у літературі.

Такі трагедії, як голодомор 1932-1933 років, беззаперечно є наслідками злочинних дій з боку радянської влади. І не може бути цим трагічним подіям забуття...

Література

1. Барка В. Жовтий князь / В. Барка.- Л.:»Червона калина», 1998.- 279 С.
2. Сергійчук В. Як нас морили голодом.- К.:ПП Сергійчук М.І., 2006.-392 с.
3. Український хліб на експорт: 1932-1933.-К.:ПП Сергійчук М.І., 2006.- 432.

*Надія Черкес,
к. філол. н., доцент кафедри українознавства
ЛНМУ імені Данила Галицького*

ТЕМА СУТНОСТІ В ГУЦУЛЬСЬКОМУ ГОВІРКОВОМУ МОВЛЕННІ

“Пили горілку до ізволу
І їли бублики, кав’яр,
Був борщ до шпундрів з буряками,
А в кінці потрох з галушками,
Потім до соку каплуни;
З отрібки баба, шарпанина,
Печена з часником свинина,
Крохмаль, який їдять пани...

І.Котляревський «Енеїда»

Гуцульщина — колоритний, дзвінкоголосий, різнобарвний край зі своїми суворими, віками усталеними звичаями, химерними віруваннями з багатою уявою і незмінно веселою вдачею його мешканців, яким нелегким не було б життя гуцула, він ніколи не втрачав присутності духу. Худорлявий, міцний, працьовитий, прудкий і жвавий, цей “хрискінин” живе і досі на своїх власних мальовничих царинках, у межах свого мікросвіту, уважно сокочучи свою маржину і не вельми переймаючись тим, чи завжди повний його шлунок. Спробуємо окреслити бодай схематично ту багату палітру гуцульських страв, яка стійко зберігає дохристиянські та новітні кулінарні традиції цього гірського краю. Джерелами дослідження є праці В.Шухевича, А.Онищука, Й.Дзензелівського, Гуцульський календар, “Казки гуцульщини” т. 1-3 та власні експедиційні матеріали автора. Беремо до уваги у першу чергу зимові страви, оскільки саме зима є найбільш критичним, голодним періодом року. Всі нехитрі гуцульські страви, досить прості у приготуванні, а нерідко й монокомпонентні, становлять ядро карпатської національно-побутової

культури, яка не поступається найвідомішим та найвишуканішим системам харчування світу.

Географічні та кліматичні умови Гуцульщини не дозволяють вирощувати високі врожаї пшениці, жита чи гречки. Навіть картоплю на гірських схилах виростити проблематично. Зате тут родить мелай (кукурудза), горох, квасоля і боби, у лісі дозрівають яфини (чорниця), гечі-печі (шипшина), егіткє (суниця), драпаки (ожини), дикі черешні, а біля хати — пожички (червона смородина), веприни (агрус), вишні, яблуні і груші. Знається гуцул і на лісових грибах: “Білі гриби такі май моцні, маюг таку шепочку, а є ши р’ишки чирвоні, а се оди білі такі великі, то їх кваситсі, вони в лісі буковім, у сменереци нима. Тоті білі — то такі великі плискакі гриби — гіркуваті, а цисі р’ишки — не (Татарів, 1988).

Гуцули вірять, що, коли “переступити біду”, - тобто перейти через непригасле “вугля ватри - і почерез грань”, перегнати “почерез ню (через вугілля) маргу і дроб’єта (наприклад перед виходом на полонину), то рік буде вдалим і неголодним”.

Хоч самі жителі гір ніколи не нарікають на малу кількість чи відсутність їжі, проте, рідко згадують і кісні “голодні”, худі роки: “Кажуть у нас: як біда, то й біб їда” (Зелена 1986); “Йик кісного року йшли голодні, такі сухі, аж очи світіцци, то уни д хакі ни йшли, а стояли в сінях або у порозі і питали мине, ци я чемна, бо йик ни будеш слухати, то ймемо і возьмемо тебе у торбу и здзімо” (-Витьків, 1985). Вірять гуцули і в численні народні прикмети щодо врожаїв та ситості в домі: ек цвите біб, то біда за хліб, а ек мак, - то май так” (Гуц.календар 1935, 17); “Прорікаюг іше так: як жьиєнби на весні грубі, то й люди, і челідини будут цалий рік сикі, а хьиби хугі, то й люди будут сухі й голодні: буде кісно на хліб” (Зелениця, Онищук 1909, 36).

У зимовий період, коли сонце переходить час зимового сонцестояння і день починає збільшуватися, даруючи людям надію на тепло, силу і здоров’я, гуцули дуже шанують і відзначають Різдвяні Свята. У дітей люблять напередодні жартівливо запитувати: “Дитинє, дитинє, спекти тобі стулень чи коржинє?. І діти в один голос відповіда-

ють: Стулень! Стулень!"; бо яскравий від бурякового чи морквяного соку "стулень", який традиційно печуть у стулених докупі капусти-них листках, і сучасним гуцулятам є справжнім смаколикком.

Перш, ніж сісти з родиною за святковий стіл, батько бере повну миску присмаченої медом пшеничної каші — пшнічкье і обходит дроб'єта і маржинку" — дає їсти худобі, аби "веласі і брикала" на приплід і добробут, стелить свіжу солому, кидає зерна птиці, щоб не робити цього протягом святкових днів.

Особливий ритуал у гуцульських господарствах — посипання маком: "Газда ші мусит гет усюди у гражді: у стайных, у студолах, в оборах, на пньих, навит у дровітни, - посипати дзернітами і приказує: "Йди, бідо, їсти, дзерніта візбирай, нас пршчених ни кевай" (Зелениця, 1987).

Після цього господар заглядає до кімнати у вікна, часто нав-стіж відчинене, на якому рівненькими рядами вже поскладані заз-далегідь спечені святкові книші, струцлі, калачі, кукуци, та звичай-но, – святковий різдвяний хліб, і запитує:"Ци видите мене?". Усі старанно відповідають: "Не видимо, не видимо!", на що той ста-течно зауважує: "Аби сте й на рік ни вигіле", що прогнозує ситість у домі і так багато хліба, за яким не видно й людини.

Святвечірні страви, хоч і пісні, а проте-одні з найулюбленіших у гуцульських родинах: "Газдиня переціджує наперед біб, солит і кладе у мисці на стіл, се є перша вечеря, за бобом-кладе рибу, ва-рені пироги, голубці, кнедлі, сливки, "дзьобанец" (пшеницю з ме-дом), бараболі, рьжені олієм і часником" (Шухевич , 11.)

До святкової вечері сідали не тільки члени сім'ї, але й менш за-можні родичі та сусіди. Під обрусом (скатертиною) на столі повин-но бути настелене м'яке пахуче сіно, під столом — жмут соломи, а на покуті — сплетений заздалегідь солом'яний Дідух — давній український оберіг. Усі ці атрибути різдвяного святкового дійства ще з дохристиянських часів символізували багате (що означало у першу чергу — сите) життя сім'ї. На Гуцульщині досить живучою є і традиція "носіні і вечірки": "Вечірку носицци біднішим сусідам ци, родині, май бідним на сьвитий вечір. Газдині рихтуї горнец ци

миске кладе тудя всього шо маї : шупеню, кіселицю, кокоші вар, пирогіу, голубціу, кулеші - ну всьо зав"езує у хустку й нисе, аби ніхто не мав голоду" (Криворівня, 1985); "Ади, каут шї: їх хліп и вода, то нима голода" (Зелена, 1984).

Досить поширеними на Гуцульщині є страви з кукурудзи. Це кулеша (вариться на молоці з дрібної кукурудзяної муки), бануш (вариться на сметані і подається із бринзою, шкварками чи смаженою цибулею), кукурудзянка: "В однім горнци приставляют половину солодких, а другу квасних бураків, у другім — кукурудзеню (білих дрібоньких фасоль, шо садет межи кукурудзов), а ек зварит си , зсипають до купи, закривають і їдет из хлібом ци с кулешев (Шухевич І. 142).

Проте, безперечною домінантою гуцульського столу є хліб. Його печуть із житньої, кукурудзяної, рідше - пшеничної муки, печуть картопляний, з салом і часником, з цибулею, з медом і маком, печуть великі і дрібненькі, пліскінке і коржі- кукуци, печуть спеціальні пишні різдвяні хліби, плетені калачі та струцці, "весільні і великодні, темні і світлі: "Е-е, ек би не було кісно, але головне, аби хліб сьвітиси (Битьків, 1986).

Цікавим різновидом хліба є "палениця" (паляниця). Згадаймо, як співається у давній дитячій колядці:

Коляд, коляд, колядниця -
Добра з медом паляниця,
А без меду не така...

Сучасному колядникові здається, що мова йде про пишну святкову випічку з білого тіста, те що сьогодні називають паляницею. Насправді ж, - це дуже давній вид бездріжджового хліба. Печуть його із прісного тіста просто зверху на кухонній блясі , від чого його низ і боки часто бувають трохи підгорілими (підпаленими). Звідси і назва - палениця. "Зовні ця хлібина нагадує великий плоский корж, який ламали руками у велику миску і заливали медом, засипали сушеними фруктами, маком, від чого паланиця справді ставала смачнішщою - "доброю".

Могли їсти паленицю і з “верхнинов”, тобто зі свіжими, ще со- лодкими вершками:

“Верхнина — то тота молоденька сметанка, ще ріденька, со- лодка така” (Росішка, 1993).

Досить популярними на Гуцульщині є і “кукуци”.: Кукуци — малі хлібці, що дають дітим на новий рік, або на свята за упокій ду- ші”(Г.С., стор. 354.) Дитину, яка ходить від хати до хати по кукуци, називають “кукуцар” і вірять, що “як довго будут кукуцарі ходити за кукуцами, писанкарі за писанками, кольидники з колідов..., поти буде стояти сьвіт...” (Шухевич ІУ, 229).

Заслуговує на увагу ще одна специфічна гуцульська страва, причетна до ситості і добробуту. Вже сама її назва “боронец” свід- чить про те, що вона рятує людей з голоду (боронить): “Єк уже раз не було, шо їсти, то варили боронец. Усьо, шо мали тудя клали: ци пшонце капку, ци мандибурку, ци шо, - аби хоць шос пливало. Так так боронилиси вид смерти” (Пасічна, 1988).

А коли вже зовсім сутужно було з харчами, то пекли “коржин- ета”, про які вже згадувалося. У них до муки могли додавати пере- терте сіно, кропиву, навіть змелені жолуді. Вони мали гіркуватий смак, але були “май помічні”, і їли їх із солодким чи кислим моло- ком, з “гуслінков”(кисломолочний продукт), з варом (узвар), з “ки- селицев” вивар із сушених слив) або запиваючи водою.

Гуцули — вигадливі і дотепні, тому вони завжди вмiли вирятую- вати себе і свою родину зі складної життєвої ситуації. Це яскраво відбито і в гуцульських казках. У казці гуцул перехитрює навіть чорта, а цілком невміла чи лінива донька швидко вчиться пекти і варити перетворюючись у вправну господиню. Тема смачної, сит- ної їжі розгортається в гуцульській казці колоритно і цікаво. Про це свідчать вже самі назви казок: “Як бісиця хліб пекла”, “Як Іван чорта нагодував”, “Голодні діти”, “Як дiдо цапів здоїв”, “Як Гав- рилю з граду кулешу варив”., “Розумна газдиня”, “Як хлопец попа нагодував”, “Як багачева донька борщ варила”, “З ким їсти паску”, “Вчи лінивого голодом а не молотом”, “Як циган солонини дістав”, “Як бідний десять раз пообiдав”, “Як кітка кукуци пекла”, “Як лі-

ниву до кухні привчали” та ін. У добрій гуцульській казці німичні і старенькі отримують сите життя (“Дарунки дерева”, “У зеленого діда”), сирітка — одяг та їжу (“Лісовий дідо”), бідний — гроші на мастки (“Хитрий Іван”, “Біда”).

Отже гуцульські казки, як і гуцульські говірки загалом — цікавий пласт народної культури, який несе позитивну енергетику. Вона спрямована на творення добра, на перемогу над злом та різними негараздами і в першу чергу — на перемогу над злиднями, бідною і голодом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуцульські світи. Лексикон (відп. редактор Наталя Хобзей). – Львів : Інститут українознавства ім. І.Крип’якевича НАН України, 2013 (Серія “Діалектологічна скриня”). - 618 с.
2. Дзензелівський Й.О. Лінгвостичний атлас українських говорів Закарпатської області України: Лексика. - Ужгород, 1958-1993. т. I — III.
3. Календар гуцулський на рік 1935, 1937, 1939, 2016 - накладом товариства приятелів Гуцульщини - за Картотекою словника гуцульських говірок Відділу мовознавства Інституту українознавства ім. І.Крип’якевича НАН України.
4. Онищук А. З народного життя Гуцулів. // Матеріали до української етнології. - Львів, 1912, ТХV. - С.1-177.
5. Українські народні казки: казки Гуцульщини. - Львів: Вид-во “Світ”, 2002-2004 р., кн. I — III.
6. Шухевич В. Гуцульщина // Матеріали до українсько-руської етнології. - Львів, 1899-1908. Т. I-V.

*Карина Ярова ,
старший викладач кафедри українознавства
ЛНМУ імені Данила Галицького*

ДИСИДЕНТСЬКИЙ РУХ В УКРАЇНІ ЯК ПРОТИСТОЯННЯ КОМУНІСТИЧНОМУ РЕЖИМУ: ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ, ОПОЗИЦІЯ В 60-70-Х РОКАХ

Однією з найстрашніших і найжорстокіших сторінок в історії України, безперечно, був Голодомор 1932-1933 років. Це був справжній геноцид українського народу, організований ВКП(б) та комуністичним урядом СРСР шляхом створення штучного масового голоду, що призвів до багатомільйонних людських втрат на території України та Кубані, де переважну більшість населення на той час становили українці. Це було свідомо спрямовано на придушення українського національно-визвольного руху та фізичне знищення українського селянства. “Голод запланувала Москва для знищення українського селянства як національного бастиону. Українських селян знищили не тому, що вони були селянами, а тому, що вони були українцями”, - писав американський історик, професор Р.Конквест. Але, крім фізичного знищення нації, протягом свого існування комуністичний режим застосовував і психологічні методи тиску з метою повного контролю над суспільною свідомістю. Проте знаходились люди, які категорично не погоджувались з політикою правлячої верхівки, тобто дисиденти (від латинського слова *dissidens* — той, що не погоджується). Як після десятиліть терору, в атмосфері жорсткого контролю й при всіх наявних засобах ідеологічної обробки міг зародитися цей гідний подиву виклик режимові? Дисидентство великою мірою виросло з десталінізації, з послаблення «паралічу страху», що було зроблено Хрущовим. Але обмежені викриття страхітливих злочинів сталінської доби викликали розчарування та скептицизм відносно й інших сторін режиму. Тому спроба Брежнєва обмежити лібералізацію викликала протести й опозицію, особливо серед інтелігенції. Помітний вплив на формування інакودумства справляли зовнішні фактори.

Передусім це стосується антикомуністичних виступів у країнах «соціалістичного табору», зокрема 1956 р. в Угорщині, потім Польщі, НДР, Чехословаччині, розгортання світового правозахисного руху, стимульованого прийнятою ООН у 1948 році та розповсюдженою в Україні з 1963 року «Загальною декларацією прав людини» (СРСР утримався від голосування). Серед західних аналітиків українського дисидентського руху існує розбіжність щодо умов, котрі спонукали українців до відкритого протесту. Олександр Мотиль доводить, що до зародження дисидентства в Україні, як і в Радянському Союзі взагалі, спричинився насамперед політичний курс радянського керівництва, особливо хрущовська «відлига» й намагання Брежнєва покласти їй край. Відверто проукраїнська лінія П. Шелеста, поза всяким сумнівом, давала українській інтелігенції додаткову спонуку висловлювати невдоволення Москвою.

Першими організаціями інакодумців України стали: Українська робітничо-селянська спілка (УРСС). Створена у Львові у 1959 р., арештована – 1961 р., Об'єднана партія визволення України, Український національний фронт (УНФ), створений З.Красівським та М. Дяком у 1964 р. та Український національний комітет (УНК).

Осередок українських дисидентів складала «шестидесятники» – нове плідне покоління письменників, що здобувало собі визнання. До нього належали Ліна Костенко, Василь Симоненко, Іван Драч, Іван Світличний, Євген Сверстюк, Микола Вінграновський, Алла Горська та Іван Дзюба. Пізніше до них приєдналися Василь Стус, Михайло Осадчий, Ігор та Ірина Калинці, Іван Гель та брати Горині. На останній хвилі відлиги встигло розквітнути багато талантів, які потім страждали за це. У 1962 році побачила світ перша поетична збірка Василя Симоненка, одного з найяскравіших поетів «українського відродження». У 1965, 1973 роках у Мюнхені були опубліковані інші його твори, але автор цих видань не побачив. У 1963 році невідомі злочинці жорстоко побили його, і того ж року він помер. Однією з найобдарованіших представниць шестидесятників стала Ліна Костенко. У своїй творчості вона звертається до історичного минулого, одвічних проблем духовності українського народу.

Прояви дисидентства. Українські дисиденти були дуже різноманітні у своїх поглядах та цілях. Іван Дзюба, літературний критик і один з найвидатніших дисидентів, однаково прагнув здобути як громадянські свободи, так і національні права. Він чітко висловив свою мету: «Я пропоную... одну-єдину річ: свободу – свободу чесного публічного обговорення національного питання, свободу національного вибору, свободу національного самопізнання і саморозвитку. Але спочатку і насамперед має бути свобода на дискусію і незгоду». Націонал-комуніста Дзюбу непокоїла велика розбіжність між радянською теорією та дійсністю, особливо в галузі національних прав, тому він закликав власті усунути її для блага як радянської системи, так і українського народу. На відміну від нього історик Валентин Мороз продовжував інтелектуальні традиції українського націоналізму, відкрито виражаючи свою відразу до радянської системи та надію на її крах.

Взагалі українські дисиденти закликали до проведення в СРСР реформ, а не до революції чи відокремлення й виступали проти національних репресій в Україні та за громадянські права в СРСР. Побоюючись, щоб події не вийшли з-під контролю, Кремль вирішив ударити по дисидентському рухові в усьому Радянському Союзі. Наслідком цієї політики в Україні став арешт наприкінці 1965 р. близько двох десятків тих, хто протестував особливо голосно. Щоб залякати інших, влада вирішила судити дисидентів відкритим судом. Проте ця тактика бумерангом ударила по них самих, викликавши ще сильніші протести й опозицію. Побувавши на цих процесах у Львові, молодий журналіст і відданий комуніст свого часу В'ячеслав Чорновіл написав «Записки Чорновола» – збірку документів, що викривали свавільні, протизаконні й цинічні маніпуляції властей правосуддям. У палкій промові перед великою аудиторією в Києві засудив арешти Іван Дзюба. Він також подав П.Шелесту й В.Щербицькому свою працю «Інтернаціоналізм чи русифікація?» – тонкий, ерудований і безжальний аналіз теорії й механіки русифікації в Україні. Після свого арешту в 1970 р. за антирадянську агітацію та пропаганду Валентин Мороз написав «Репортаж із заповідника імені Берії», емоційна

й викривальна сила якого спрямована проти сваволі радянського офіціозу та руйнування ним окремого індивіда й цілих народів.

Опозиція в 1960-70-х роках. У вересні 1965 р. під час презентації у кінотеатрі «Україна» фільму «Тіні забутих предків» з різкою критикою арештів інтелігенції виступили Дзюба, Стус, Чорновіл. Під їхнім листом підписалося 140 присутніх. Реакція властей була блискавичною. Їх всіх було звільнено з роботи. Листи звернення до керівників УРСР та СРСР стали однією з найпоширеніших форм протесту у ті роки.

У 1967 році в структурі КДБ створюється спеціальне «п'яте управління», на яке режим поклав обов'язки з боротьби із «ідеологічними диверсіями», а фактично – з інакодумцями. Іншою формою діяльності дисидентів було поширення підготовлених книг, статей, відоzw. Вони потайки переписувалися, передавалися з рук в руки. Така система називалася «самвидавком». Першою «самвидавською» роботою (1966 р.) була «Правосуддя чи рецидиви терору?» В'ячеслава Чорновола. В січні 1970 року почав виходити журнал «Український вісник». До 1972 року вийшло шість номерів.

У 1972 році досягла свого апогею кампанія репресій проти інакомислячих. Були заарештовані В'ячеслав Чорновіл, Євген Сверстюк, Тарас Мельничук, Іван Світличний, Іван Дзюба, Михайло Осадчий, Юлій Шелест, Василь Стус, Іван Коваленко та інші. Практично всі вони були засуджені до тривалого ув'язнення та відправлені до таборів суворого чи особливого режимів на Уралі та в Мордовії. Крім цього було поставлено систему «каральної медицини». Деяких опозиціонерів, яких було важко звинуватити у порушенні відповідних статей кримінального кодексу, оголошували божевільними та замикали до психіатричних лікарень спеціального типу. На початку 1970-х рр. дисидентство стало впливовим чинником політичного життя. Активні дії правозахисників стали відомі на Заході, повідомлення про них потрапили на сторінки іноземної преси. Масові репресії 1972 року на деякий час паралізували активність дисидентів. Однак вже у 1974 році побачили світ 7 та 8 випуски «Українського вісника», у чому незаперечна заслуга Степана Хмари.

У листопаді 1976 р. в Києві з'явилася Українська Гельсінкська Група (УГГ), завдання якої полягало в тому, щоб наглядати за дотриманням громадянських прав з боку Кремля. Її очолив письменник Микола Руденко – політичний комісар у роки Другої світової війни та колишній партійний чиновник у письменницькій організації. Його близьким товаришем був генерал Радянської армії Петро Григоренко – кавалер багатьох урядових відзнак, якого відправили у відставку. Група налічувала 37 учасників, найрізноманітніших за походженням. Тут були дисиденти, що вже відбули терміни ув'язнення, такі як Ніна Строката, Василь Стус, Левко Лук'яненко, Іван Кандиба, Надія Світлична та В'ячеслав Чорновіл, такі колишні націоналісти (що вижили після десятиліть, проведених у сталінських концтаборах), як Святослав Караванський, Оксана Попович, Оксана Мешко, Ірина Сенік, Петро Січко, Данило Шумук та Юрій Шухевич (син командувача УПА Романа Шухевича), й такі релігійні активісти, як православний священник Василь Романюк. На початку 1980-х рр. в Україні інтелігентський дисидентський рух було практично розгромлено. Вирішальною причиною невдачі дисидентського руху була природа системи, що протистояла йому. На дисидентів ополчилися всі потужні сили радянської системи й особливо всемогутній КДБ. Володіючи монополією на засоби комунікації, режим всіляко перешкоджав поширенню інформації про дисидентів серед громадськості. Коли ж якась інформація все ж з'являлася, то вона звичайно була спотвореною й змальовувала дисидентів у негативному світлі. Але на відміну від сталінських часів таємна поліція вже не виявляла такого фанатизму й не знищувала дійсних і потенційних супротивників. Тепер вона намагалася ізолювати дисидентів від суспільства й, застосовуючи до них методи дедалі більшого тиску, змусити їх покаятися або замовкнути. Тим, хто критикував режим, відмовляли в робочих місцях, у можливості здобуття освіти їхнім дітям й навіть у даху над головою. Найвпертіших засуджували до тривалих термінів ув'язнення або запроторювали до психіатричних лікарень, де їм давали препарати, що руйнують людську особистість. Знищуючи кількох, КДБ успішно вдавалося залякати бага-

тьох. Політичним позиціям руху опору притаманні ідеї гуманізму, політичної та соціальної демократії, особистої та національної свободи. У центрі мислення учасників руху опору є людина, її гідність, її право вільно розвиватися. Метою руху опору є українська демократична самостійна держава, *«у якій би всі громадяни дійсно користувалися політичними правами і визначали напрям економічного і політичного розвитку України»*. Дисидентський рух в Україні є однією з яскравих історичних сторінок в розвитку країни та її шляху до демократичної, сильної держави.

Література

1. О. Г. Бажан. Дисидентські (опозиційні) рухи 1960–1980-х років в Україні // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. – К. : Наук. думка, 2004. – Т. 2 : Г – Д. – С. 395. – ISBN 966-00-0405-2.

2. «Про специфіку руху опору 60-70 років» (<http://www.uvkr.com.ua/ua/visnyk/uvkr-2002/march/rux60-70.html>)

Тираж здійснено у друкарні
Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького
79010, м. Львів, вул. Пекарська, 69

Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Гарнітура: таймс. Умовн. друк. арк. 6,045.
Тираж 20 прим.

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО

Кафедра українознавства

ПРОГРАМА
міжкафедрального круглого столу

**«ІСТОРІЯ ГІДНОСТІ
ТА ЗДОРОВ'Я НАЦІЇ»**
(до 85-их роковин Голодомору
1932 – 1933 рр. в Україні)

м. Львів, 30 листопада 2017 року

Модератори:

Єщенко Тетяна Анатоліївна, к.філол.н, доцент, завідувач кафедри українознавства

Ходак Ігор Миколайович, ст.викладач кафедри українознавства

Держко Ігор Зеновійович, д.філос.н., професор, завідувач кафедри філософії та економіки

Гірна Наталія Мирославівна, к.і.н., доцент кафедри українознавства

Вступне слово до учасників круглого столу:

ЄЩЕНКО Тетяна, к.філол.н, доцент, завідувач кафедри українознавства

ВИСТУПИ УЧАСНИКІВ КРУГЛОГО СТОЛУ

1. **БОЖКО Наталія**, к.і.н., доцент кафедри українознавства
«Биймо у великий дзвін на тривогу»
2. **ГРНА Наталія**, к.і.н., доцент кафедри українознавства
Терор голодом – складова червоного терору проти українського народу
3. **ДАЦКО Андрій**, к.фарм.н., доцент кафедри організації і економіки фармації
Аптечна справа доби Голодомору 1932 – 1933 рр.
4. **Сестра ДІОГЕНА (ТЕРЕШКЕВИЧ Галина)**, к.н.з держ.упр., доцент кафедри філософії та економіки
Оцінка Голодомору з позиції біоетики
5. **ДРОБОТ Олена**, викладач кафедри українознавства
Історія Голодоморів 1921 – 1923 і 1932 – 1933 років
6. **ДРОГОМИРЕЦЬКА Марта**, старший викладач кафедри українознавства
Передумови і наслідки Голодомору 1932 – 1933 років
7. **ЄЩЕНКО Тетяна**, к.філол.н., доцент, завідувач кафедри українознавства
Текстова категорія «Інформативність» у народних оповіданнях про Голодомор (на прикладі Оріхівського району Запорізької області)
8. **ЖАНГАЗИНОВА Руслана**, викладач кафедри українознавства
Український «Голокост»
9. **ІЩУК Наталія**, викладач кафедри українознавства
Наростання голодного мору на Поділлі (1928 – 1933 рр.)
10. **КОЗЕЛКО Ірина**, викладач кафедри українознавства
Злочин проти людства – Голодомор 1932 – 1933 рр.
11. **МЕЛЬНИК Віра**, к.і.н., доцент кафедри українознавства
МЕЛЬНИК Роман, к.і.н., доцент кафедри історії, музеєзнавства та культурної спадщини НУ «Львівська політехніка»

Особливості голоду 1932 – 1933 рр. у прикордонній смузі на Поділлі

12. **МИСЛОВСЬКА Ірина**, к.екоп.н., доцент кафедри філософії та економіки
Соціально-економічні передумови Голодомору 1932 – 1933 рр. в Україні
13. **НАГОРНЯК Оксана**, старший викладач кафедри українознавства
Голодомор 1932 – 1933 рр. – найстрашніша трагедія українського народу
14. **СОДОМОРА Павло**, д.філос.н., професор, завідувач кафедри латинської та іноземних мов
Український етнос як таргетна група геноцидів
15. **СТЕЧАК Галина**, к.пед.н., старший викладач кафедри українознавства
Діти часів скорботи
16. **ХИРІВСЬКА Галина**, старший викладач кафедри українознавства
Голод 1932 – 1933 років в Україні як спланований геноцид: огляд причин і наслідків трагедії, їхнє висвітлення у художній літературі
17. **ЧЕРКЕС Надія**, к.філол.н., доцент кафедри українознавства
До 85-ї річниці Голодомору в Україні
18. **ЯРОВА Карина**, старший викладач кафедри українознавства
Дисидентський рух в Україні як протистояння комуністичному режиму: передумови виникнення, опозиція в 60-70-х роках